

Studentonly

Samenvatting De mens in thema's

Koop en verkoop samenvattingen, uittreksels, aantekeningen, oefententamens en notities van jouw opleiding op Knoowy.nl

Gedownload door: Skydiver - nool.ernst60@gmail.com

Dit document is auteursrechtelijk beschermd, het verspreiden van dit document is strafbaar.

studentsonly®

De mens in thema's

Bronvermelding

Titel :	De mens in thema's
Druk :	11
Auteur :	L. Rooijendijk, A. Dijt, G.J. Weijers en F. van Delft
Uitgever :	Boom Lemma uitgevers
ISBN (boek) :	9789059316836
Aantal hoofdstukken (boek) :	15
Aantal pagina's (boek) :	356

De inhoud van dit uittreksel is met de grootste zorg samengesteld. Incidentele onjuistheden kunnen niettemin voorkomen. Je dient niet aan te nemen dat de informatie die Students Only B.V. biedt foutloos is, hoewel Students Only B.V. dat wel nastreeft. Dit uittreksel is voor persoonlijk gebruik en is bedoeld als wegwijzer bij het originele boek. Wij raden aan altijd het bijbehorende studieboek te kopen en dit uittreksel als naslagwerk erbij te houden. In dit uittreksel staan diverse verwijzingen naar het studieboek op basis waarvan dit uittreksel is gemaakt.

Dit uittreksel is een uitgave van Students Only B.V. Copyright © 2012 StudentsOnly B.V. Alle rechten voorbehouden. De uitgever van het studieboek is op generlei wijze betrokken bij het vervaardigen van dit uittreksel. Voor vragen kun je per email wenden tot info@studentsonly.nl.

Gedownload van Knoowy.nl - Marktplaats voor studiedocumenten

Inhoudsopgave

Deel 1	Baby en peuter	4
Hoofdstuk 1	Normale ontwikkeling	4
Hoofdstuk 2	Omgeving	8
Hoofdstuk 3	Achterstandssituaties	9
Deel 2	Het basisschoolkind	12
Hoofdstuk 4	Normale ontwikkeling	12
Hoofdstuk 5	Omgeving	14
Hoofdstuk 6	Achterstandssituaties	16
Deel 3	Puberteit en adolescentie	20
Hoofdstuk 7	Normale ontwikkeling	20
Hoofdstuk 8	Omgeving	23
Hoofdstuk 9	Achterstandssituaties	24
Deel 4	Volwassenheid	27
Hoofdstuk 10	Normale ontwikkeling	27
Hoofdstuk 11	Omgeving	31
Hoofdstuk 12	Achterstandssituaties	34

Deel 5	Ouderdom	37
Hoofdstuk 13	Normale ontwikkeling	37
Hoofdstuk 14	Omgeving	39
Hoofdstuk 15	Achterstandssituaties	43

Deel 1   Baby en peuter

De belangrijkste thema's van deel I zijn:

- taal en leren;
- geborgenheid;
- zelfstandigheid (zie verder blz. 15, 16 boek).

Hoofdstuk 1   Normale ontwikkeling

Twee elementen in de mensontwikkeling zijn van even groot belang:

1. nurture – dat zijn de omgevingsfactoren (bijv. opvoeding, woonbuurt);
2. nature – dat zijn de genetische factoren (bijv. erfelijke karaktereigenschappen).

1.1 Babyfase

Een baby heeft nog geen ik-besef. Dat betekent dat hij geen verschil maakt tussen zichzelf en de wereld om hem heen. Als hij honger heeft huilt hij en betreft zo (onbewust) de omgeving (opvoeder) bij zijn gevoel. Dit heet een symbiotische relatie. Het geeft de eenheid tussen zuigeling en (op)voeder aan. De baby kan zijn omgeving wel als goed of slecht ervaren. Zo wordt het belangrijke basisvertrouwen gelegd. In de fase zonder ik-besef, de orale fase, kan een kind niet verwend worden. Heel belangrijk om te weten voor opvoeders. Een huilend kind zal altijd getroost moeten worden om het basisvertrouwen te voeden.

1.2 Hechting

Het proces van hechting is de periode waarin een kind steeds meer materieel en emotioneel afhankelijk wordt van zijn verzorgers (Rita Kohnstamm, Kleine ontwikkelingspsychologie, 1993; aan- en afhankelijkheid en later zelfstandigheid).

1.2.1 In termen van leertheorie

Voor een goed hechtingsproces is vertrouwdheid belangrijk. Wanneer het gevoel van onvrede telkens door dezelfde persoon wordt opgeheven, gaat de baby deze persoon combineren met: bevrediging van gevoel van onlust, waardoor hij zich gaat hechten aan die persoon (zie verder blz. 18 boek, o.a. over ideeën Bell).

1.2.2 Experiment van Harlow

Uit de experimenten van Harlow met apen kun je ook iets leren voor de mens. De proeven tonen aan dat het laten zien en merken van genegenheid door lichamelijke warmte en lichaamscontact van belang is. Ze zijn voor de hechting net zo belangrijk als het geven van voedsel, vooral als ze door steeds dezelfde persoon gegeven worden.

Angsten die in deze periode kunnen optreden zijn:

1. **eenkennigheid** – baby van 6 à 8 maanden, dus in de orale fase. Het verdwijnt als:
  - a. het kind kan praten en vragen wie die 'vreemde' is (12 à 15 mnd.);
  - b. het kind is gewend om met meer mensen contact te hebben (crèche, familie).
1. **scheidingsangst – peuter van 10 à 18 maanden.** Hij moet nog leren dat de opvoeder niet voorgoed weg is als deze niet te zien is; fase van objectpermanentie (blz. 19 boek);
2. **aanhankelijkheid door gevoelens van onzekerheid** – een kind wordt onzeker als het geen vertrouwen in de opvoeder heeft en gaat liever niet uit de buurt omdat het niet weet of het in geval van nood een beroep op de opvoeder kan doen. Dit is een verkeerde vorm van aanhankelijkheid want het leidt tot blijvende afhankelijkheid.

Het gaat in alle gevallen om de continuïteit in de persoon van de opvoeders. Het hoeven dus niet (alleen) de ouders te zijn. Kinderopvang is niet slecht voor het kind, als het zich maar kan hechten aan de persoon (personen) daar en de groepen niet te groot zijn.

Gevolgen van hechtingsproblemen zijn:

1. geen normale scheidings- en vreemdenangst;
2. stagnatie in de spraakontwikkeling;
3. gevoel van onveiligheid waardoor het kind zich terugtrekt en zelfs niet meer huilt;
4. geen contact meer maken en toenadering van anderen afwijzen.

Problemen op latere leeftijd kunnen zijn:

1. concentratieproblemen;
2. hyperactiviteit en agressief gedrag;
3. oppervlakkig in relaties of alleen relaties aangaan wanneer er iets te halen valt;
4. verkeerde afhankelijkheid en onzelfstandigheid (zie verder blz. 20, 21 boek).

1.2.3 Ouderlijke responsiviteit en de kwaliteit van de hechting

Voor een goede hechtingskwaliteit zijn ouderlijke responsiviteit en sensitiviteit van wezenlijk belang. Het gaat a.h.w. om een goed afstemmingsproces (zie blz. 21 boek).

1.2.4 Gevolgen voor de ontwikkeling

Een goed hechtingsproces is ook belangrijk voor de verdere ontwikkeling. Het kind leert op die manier goede sociale vaardigheden in het omgaan met anderen en kan ook andere dingen in de wereld goed hanteren. Toch is goede hechting niet allesbeslissend. Er spelen ook elementen als: aanleg en veerkracht van het kind, evt. vroeggeboorte of handicap, problemen van de ouder(s) etc (zie ook Handboek ontwikkelingspsychologie, Verhofstadt-Denève, 2003, Oudshoorn, 1995 en blz. 22 boek).

1.3 Peuterfase

Na de orale fase komt de zgn. anale fase (Freud; kind van 1½ à 2 jaar). Vanuit de passieve lustbevrediging gaan we naar de actieve lustbevrediging. Er wordt een ik-besef ontwikkeld. Deze ontwikkelingsgang heet separatie-individueelproces. Loskomen van anderen heet in dit proces exploratiedrang (zie blz. 22 boek) De dadendrang in dit proces noemen we de eerste puberteit of koppigheidsfase. Het kind is nog op zichzelf gericht, maar leert steeds meer om rekening te houden met anderen (zie blz. 23 boek met voorbeeld) Op deze leeftijd wordt ook begonnen met de zindelijkheidsstraining (zie verder blz. 23, 24 boek).

1.4 Kinderangsten

Tot de zgn. kinderangsten behoren:

1. Ontwikkelingsangst:
  - a. Scheidingsangst
    - bang wanneer ouders uit beeld zijn (zie ook 1.2.2) – vanaf ca. 6 mnd.;
    - bang om zelf te verdwijnen (bijv. door de wc, in het donker) – peuters;
    - bang zijn bij het losmakingsproces – puberteit;
    - bang om dood te gaan.
  - b. Verlatingsangst – angst om door ouders in de steek gelaten te worden (letterlijk en figuurlijk, d.w.z. emotioneel);
2. Gewetensangst – angst voor liefdesverlies of straf door ouders (zie blz. 24, 25 boek).

1.5 Taal en denken

1.5.1 Over taal in het algemeen

Taal speelt een rol:

1. in de emotionele ontwikkeling – gevoelens benoemen en delen, positief labelen;
2. bij het reguleren – hardop denken om moeilijke overwegingen te begeleiden;
3. bij het representeren: opnieuw aanwezig laten zijn door de naam van de dingen te noemen – zgn. symboolfunctie van taal; van belang bij het abstract denken.

1.5.2 Taalontwikkeling

Fasen in de taalontwikkeling (zie verder blz. 26-29 boek):

1. baby's reageren al anders op taal dan op ander geluid en beginnen een paar weken tot maanden na de geboorte al met eigen geluidjes, daarna met brabbelen (2-3 mnd.);
2. vanaf 4 mnd. reageert het kind op zijn naam;
3. vanaf ca. 6 mnd. begint het kind telkens herhaalde woorden te begrijpen;
4. vanaf 7 mnd. verstaat het kind nog meer en vanaf ca. 9 mnd. probeert het na te praten;
5. vanaf 12 mnd. snapt hij opdrachtjes, gaat dingen benoemen, aanwijzen, kent woordjes;
6. vanaf 1- 4 jaar wordt de woordenschat steeds groter (zie blz. 27 voor aantal woorden);
7. vanaf 4 jaar gaat het kind woorden steeds beter begrijpen – ontdekt taal als symbool;
8. na de symboolfunctie begint de cognitieve ontwikkeling.

Volgens Vygotsky denken we omdat dit in de evolutie een ontwikkelingsproces is geweest van 'hardop denken' naar 'in stilte denken' (zie blz. 28, 29 boek).

Piaget noemt het observeren, (na)doen, verwerken, koppelen aan eerdere ervaringen en vervolgens in denkkaders plaatsen door een kind, de zgn. assimilatie (zie blz. 29 boek).

1.5.3. Invloed van de omgeving

Baby- en peutertaal gebruiken is niet verkeerd, maar juist van belang om snel te laten begrijpen wat je bedoelt. Bijvoorbeeld zeggen: 'dit doet mama wel' i.p.v. 'dit doe ik wel'.

Tweetaligheid is geen probleem. Vanaf het begin kan het kind twee talen leren, bijvoorbeeld thuis anders dan op de peutergroep. Dat is beter dan twee talen halfbakken leren (blz. 30).

1.5.4 Fasen in de cognitieve ontwikkeling (volgens Piaget).

Fasen in de cognitieve ontwikkeling volgens Piaget (uitwerking blz. 30-33 boek):

1. sensomotorische fase – 0-1½ à 2 jaar; gebruik van motoriek en zintuigen;
2. preoperationele fase – 2-7 jaar, denken op concrete, abstracte manier;
3. concreet operationele fase – 7-11 jaar; begrippen hanteren en moeilijker denkprocessen aankunnen (nog wel zwart-wit denken);
4. formeel operationele fase – 11-15 jaar; hoogst bereikbare niveau voor betr. kind.

1.6 Leren

1.6.1 Leren en aangeboren zijn

In tegenstelling tot dieren – bij wie het aangeboren is – moeten mensen leren lopen. Dat geldt voor alle dingen en het voordeel hiervan is dat je mensen kunt vormen (blz. 34 boek).

1.6.2 Leren: aanpassen of niet aanpassen

Kinderen leren van hun opvoeders, maar zijn creatief. Ze hebben ook het vermogen om zich niet aan te passen. Dit verklaart het verschil dat er soms is tussen opvoeder en kind of tussen broer en zus. 'Jong geleerd' is niet altijd 'oud gedaan' (zie verder blz. 34 boek).

1.6.3 Manieren van leren

De manieren van leren die zich het meest voordoen zijn: (zie blz. 35-39 boek).

1. operante of instrumentele conditionering – actief leerproces, leren door uitproberen en verbeteren; het kind leert op twee manieren: door nabootsing en door inzicht;
2. klassieke conditionering (Pavlov) – passief leerproces, onbewust leren.

In de conditionering zijn er twee processen: (uitwerking blz. 36, 37 boek).

1. stimulusdiscriminatie – wel bij oma op schoot, maar niet bij iedere oudere dame;
2. stimulusgeneralisatie – gedrag aanleren dat over te dragen is naar gelijke situaties.

1.6.4 Grenzen aan leren

Aan leren zijn grenzen verbonden. Om de intelligentie te testen zijn er allerlei methoden. De uitkomst is je IQ; intelligentiequotiënt. Je intelligentie is opgebouwd uit:

1. wiskundige intelligentie;
2. verbale intelligentie;
3. sociale intelligentie of emotionele intelligentie, ook wel EQ genoemd;
4. motorische intelligentie (zie verder blz. 39, 40 boek).

1.7 Motorische ontwikkeling

De motorische ontwikkeling van een kind geschiedt volgens twee stelregels: ‘hoofd naar voeten’ en ‘spieren dichtbij de romp naar spieren verder weg’ (zie verder blz. 40, 41 boek).

1.8 Opvoeden

1.8.1 Wat is opvoeden?

Opvoeden is laten leren via wensen, idealen en beïnvloeding door de opvoeder (blz. 41, 42).

1.8.2 Zoals je zelf bent, voed je op

Een kind wordt meestal opgevoed op de manier die de ouders zelf wenselijk achten. En dat heeft weer te maken met hoe je zelf bent, je grondhouding. Die omvat opvattingen en karaktertrekken die niet makkelijk te veranderen zijn, maar vaak wel beïnvloedbaar (zie verder blz. 42, 43 boek).

1.8.3 Basisbehoeften en opvoedingsstijlen

Tot de basisbehoeften van een kind, maar ook van een volwassene, behoren:

1. aanpassen aan de omgeving;
2. geborgenheid en liefde;
3. zelfstandigheid of onafhankelijkheid.

Enkele opvoedingsstijlen zijn:

1. autoritaire opvoeding – accent op aanpassen, gehoorzamen;
2. antiautoritaire opvoeding – accent op zelfstandigheid, vrijheid;
3. strenge opvoeding – accent op allebei; aanpassen, maar zichzelf kunnen redden.

1.8.4 Hyperparenting

Met de term hyperparenting wordt bedoeld dat kinderen krijgen en opvoeden een keuze is, soms zelfs een project in je leven, in tegenstelling tot vroeger, toen kinderen gewoon kwamen (zie verder Martine Delfos, Het maakbare kind, 2006 en blz. 44, 45 boek).

Hoofdstuk 2 Omgeving

2.1 De betekenis van het eerste samenlevingsverband

2.1.1 Omschrijving

Met gezin wordt bedoeld: het eerste samenlevingsverband. Dat kan, buiten het eigen gezin, bijvoorbeeld ook de crèche of het kindertehuis zijn. Hier begint de ontwikkeling van de persoonlijkheid; opvattingen en eigenschappen die iemand onderscheiden van anderen. Persoonlijkheidskenmerken zijn: (zie verder blz. 47 boek).

1. iemands normen en opvattingen – idealen en ideeën over hoe iets hoort te gebeuren;
2. het zelfbeeld dat iemand heeft – beeld over jezelf, je gevoel van eigenwaarde.

2.1.2 Het ontstaan van het zelfbeeld

Het zelfbeeld begint te ontstaan wanneer een kind voor het eerst in de spiegel kijkt en vervolgens zichzelf herkent, het eerste spiegelzelfbeeld. Dit begint dus letterlijk, maar later ook figuurlijk als anderen je een spiegel voorhouden. Zo ontwikkel je jouw ideale zelfbeeld:

1. wordt gevormd door normen en waarden;
2. wordt bepaald door eigen verlangens en behoeften uit de directe omgeving;
3. ontstaat door verwachtingen en wensen (zie verder blz. 48, 49 boek).

2.1.3 Het ontwikkelen van normen

Normen zijn: meningen over hoe je over bepaalde dingen hoort te denken en hoe men zich hoort te gedragen. Daar word je niet mee geboren, maar die moet je leren (zie ook Piaget, die zich heeft beziggehouden met morele ontwikkeling en blz. 49 en 50 boek) Er zijn zes stadia:

1. vanaf 4 à 5 jaar – egocentrisch denken en reageren;
2. vanaf 7 à 8 jaar – gaan inzien dat anderen ook andere belangen kunnen hebben, maar daarbij nog op zichzelf gericht zijn en instrumenteel denken; voor wat hoort wat;
3. vanaf 10 à 11 jaar – conventioneel denken; minder eigenbelang, meer sociaal;
4. vanaf 12 t/m puberteit – denken in rechten en plichten;
5. vanaf adolescentie – postconventioneel denken; cognitieve ontwikkeling is in fase van formeel operationeel denken beland (zie ook par. 4.3 voor deze leertheorie).

2.1.4 Zelfbeeld, normen en het eerste samenlevingsverband

De invloed van het eerste samenlevingsverband is groot want: (zie blz. 51 boek).

1. emotionele binding doet sneller navolgen dan bij neutraal persoon;
2. invloed die langer duurt wordt groter;
3. er is afhankelijkheid; een positieve houding van de opvoeder heeft extra effect;
4. het brede, alles omvattende aspect van de invloed van de opvoeder is belangrijk.

2.1.5 Spel en rituelen

Typeringen van spel zijn: (blz. 52 boek)

1. duidelijkheid over het feit dat iets een spel is en niet echt (bijv. 'schooltje spelen');
2. rollen in een spel zijn karikaturen, ook voor een kind, al aapt het wel na;
3. omkering van de werkelijkheid (bijv. meisje speelt voor moeder);
4. er is spanning, waarna ontspanning volgt;
5. spel is tijd- en plaatsgebonden (bijv. na schooltijd, op zolder).

(zie verder blz. 52-56 boek over o.a. cultuursimulatietheorie van Bruner & Garvey).
Kinderen houden van rituelen, m.n. afscheids- en overgangsrituelen (zie blz. 55, 56).

Hoofdstuk 3 Achterstandssituaties

3.1 Kindermishandeling en verwaarlozing

3.1.1 Definitie en cijfers

Onder kindermishandeling wordt begrepen:

- psychische en/of lichamelijke verwaarlozing;
- lichamenlijk geweld en bedreiging (zie verder voor o.a. cijfers blz. 57 en 58 boek).

3.1.2 Oorzaken en gevolgen

Een kind is zwakker dan een volwassene en mede daardoor een makkelijker doelwit voor mishandeling. Als kinderen een handicap hebben zijn ze nog zwakker. Ouders regeren soms hun spanningen en machteloosheid af op het kind. De uiterste vorm van mishandeling is doding. Aan kindermishandeling kunnen ook maatschappelijke oorzaken ten grondslag liggen. Je kunt hierbij denken aan volwassenen die moeilijk tegen spanningen in het gezin kunnen of zelf ernstige problemen hebben (zie verder blz. 58, 59 boek).

3.1.3 Gewenste en ongewenste kinderen

De motieven om voor kinderen te kiezen komen in par. 10.7 aan bod, maar hier gaat het boek in op de gevolgen. Voor een kind kiezen betekent helaas niet altijd dat het kind ook gewenst is. Het is ook niet zo dat wanneer een zwangerschap zich onverwacht aankondigt, het kind per definitie ongewenst is. Maar dat een bewuste keuze aan te bevelen is mag duidelijk zijn. Een kind dat zich gewenst voelt en van wie gehouden wordt, is gelukkiger (blz. 59, 60 boek).

3.1.4 Advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK).

Wanneer je ergens kindermishandeling vermoedt, kun je dit melden bij het AMK. Kinderen en jongeren kunnen dit ook zelf doen. Mogelijkheden voor hulp (zie blz. 60, 61 boek):

- hulpverlening – kind en gezin worden overgedragen aan hulpverleners;
- strafrechtelijke vervolging – bij ernstige feiten en onveiligheid van het kind aangifte doen;
- bescherming – kind wordt overgedragen aan Raad voor de Kinderbescherming die de kinderrechter een verzoek voorlegt voor maatregelen ter bescherming.

De multimodale aanpak betekent dat hulp aan alle betrokkenen onderlinge samenhang kent.

3.1.5 Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) en Bureau Jeugdzorg

Het CJG is een gemeentelijk inloopcentrum voor gezinnen waar ze steun kunnen krijgen bij opvoedingsvragen. Het CJG kan, zo nodig, doorverwijzen naar Bureau Jeugdzorg (blz. 61).

3.2 Ontwikkelingsstoornissen

Ontwikkeling is een dynamisch proces volgens Mönks & Knoers (1999). Stoornissen hierin kunnen veroorzaakt worden door:

- stoornissen in het verstandelijk functioneren;
- psychomotorische en lichamenlijke stoornissen;
- psychosomatische aandoeningen;
- emotionele stoornissen.

3.2.1 Vroegtijdige onderkenning (VTO).

Om stoornissen zo vroeg mogelijk op te sporen, de vroegtijdige onderkenning (VTO), zijn er consultatiebureaus en uiteraard zijn de ouders de eersten die een ontwikkelingsstoornis bij hun kind (kunnen) ontdekken en aan de bel kunnen trekken. De Landelijke stichting IV+VO (Integrale Vroeghulp en Vroegtijdige Onderkenning) heeft teams die kunnen helpen bij het uitzoeken wat er aan de hand is en welke hulp nodig is (zie verder blz. 63 boek).

3.2.2 Risicofactoren

In deze paragraaf worden risicofactoren voor ontwikkelingsstoornissen en/of -risico's genoemd die niet biologisch van aard zijn, bijvoorbeeld: onveilige hechting, laag geboortegewicht, verslaafde ouders, weinig zelfvertrouwen, eenoudergezin, slechte huisvesting (zie blz. 63, 64 voor nog meer voorbeelden) Op blz. 64 worden ook beschermende factoren genoemd, bijvoorbeeld: goede hechting, goed verstand, aanpassingsvermogen, zelfvertrouwen.

3.2.3 Lichamelijke en psychomotorische stoornissen

Organische defecten zijn de oorzaak van psychomotorische en lichamelijke stoornissen. Ze kunnen erfelijk zijn, aangeboren zijn, ontstaan zijn door verslaving of ziekte van de moeder tijdens de zwangerschap, voortgekomen zijn uit ziekte of handicap, veroorzaakt zijn door een ongeluk of ontstaan zijn door zuurstoftekort tijdens de bevalling of daarna (zie blz. 64, 65).

3.2.4 Stoornissen in het verstandelijk functioneren

Een verstandelijke beperking behoort tot de stoornissen in het verstandelijk functioneren en is in te delen in:

- moeilijk lerend (vroeger: zwakbegaafd) – IQ van 71-84;
- lichte verstandelijke beperking – IQ van 50-55 tot ca. 70;
- matige verstandelijke beperking – IQ van 35-40 tot ca. 50-55;
- ernstige verstandelijke beperking – IQ van 20-25 tot ca. 35-40;
- zeer ernstige verstandelijke beperking – IQ beneden 20-25.

Je kunt de fasen van cognitieve ontwikkeling van Piaget (zie par. 1.5.4) raadplegen om aan te tonen in hoeverre een kind een beperking heeft (zie blz. 65 boek).

3.2.5 Psychosomatische aandoeningen

Wanneer emotionele spanning een uitweg zoekt gebeurt dat vaak lichamenlijk. Men krijgt lichamenlijke klachten, die psychosomatische klachten of aandoeningen worden genoemd. Volgens Freud is het een overblijfsel van onze babytijd toen lichaam en geest nog één waren. Bij het ouder worden leren kinderen steeds beter om geestelijk ongemak niet lichamenlijk te uiten, maar te benoemen en ernaar te handelen. Soms lukt dat niet vanwege:

- verstoorde ouder/opvoeder- kindrelatie;
- constitutie of erfelijke aanleg (in aanleg aanwezig);
- ernstige gebeurtenissen of stress;
- conditionering (astma is één van de bekendste p.s.-aandoeningen hierdoor ontstaan);
- regulatie- of ritmestoornissen (zie verder blz. 67 boek).

3.2.6 Emotionele stoornissen

Onder emotionele stoornissen kunnen vallen: de normale kinderangsten, maar ook ernstige relatiestoornissen. Je spreekt van een emotionele stoornis altijd in betrekking tot relaties:

- relatie kind-opvoeder, op basis van aanleg, heeft te maken met afhankelijkheid;
- relatie kind met anderen, terugtrekken en contact mijden of juist agressief gedrag.

Op blz. 68-70 van het boek worden verder nog besproken: de kinderangsten, de reactieve hechtingsstoornis en de neurotische angsten.

Deel 2 Het basisschoolkind

De belangrijkste thema's van deel 2 zijn:

1. het basisschoolkind en zijn omgeving (thuis en school);
2. de kleuterfase en het ik-besef;
3. taal en denken;
4. rollen, bijv. meisje of jongen (zie verder blz. 73 boek).

Hoofdstuk 4 Normale ontwikkeling

4.1 Kleuterfase

Na de in deel 1 besproken orale en anale fase is nu de oedipale of fallische fase aan de beurt, die zich manifesteert tussen het derde en vijfde levensjaar. Het ik-besef (anale fase) ontwikkelt zich verder; het kind ontdekt verschillen tussen jongen en meisje. Op blz. 75 van het boek worden de termen penisnijd (jaloezie van het meisje op de piemel van de jongen) en castratieangst (angst van de jongen dat hij zijn piemel kwijtraakt) van Freud verder uitgelegd.

Van Freud zijn ook de termen oediuscomplex (jongen ziet vader als rivaal in zijn relatie met zijn moeder) en elektracomplex (meisje strijdt met moeder om privileges bij de vader) (uitleg op blz. 76 boek) Als een kind de eerste drie fasen niet goed doorleeft is er sprake van een orale, een anale of een oedipale (of van alle 3) gefixeerdheid (zie verder blz. 76 boek).

4.2 Basisschoolkind

De periode van 6-10 jaar wordt door Freud de latentiefase genoemd. De term staat voor: een rustige tijd, waarin de cognitieve ontwikkeling in het middelpunt staat. Buiten het gezin zijn vriendjes en school belangrijk voor het kind. Hij wil erbij horen; wil zich conformeren. Vanaf een jaar of negen wordt de andere sekse belangrijk (zie verder blz. 77 boek).

4.3 Fasen in de cognitieve ontwikkeling

Van de vier fasen van Piaget (par. 1.5.4) zijn van toepassing op het schoolkind:

1. Concreet operationele fase (7-11 jaar):
  - a. realiteit organiseren en indelen op objectieve wijze;
  - b. reversibel denken – iets in gedachten doen en vervolgens weer tenietdoen;
  - c. converseren -- met anderen praten en omgaan;
  - d. begrippen hanteren – bijv. relationeel (licht versus donker), tijd en ruimte.
2. Formeel operationele fase (11-15 jaar):
  - a. logisch denken;
  - b. verbanden leggen en argumenteren (zie verder blz. 78 boek).

4.4 Informatie en interpretatie

Interpreteren slaat in dit verband op: informatie opnemen en verwerken.

4.4.1 Gevoeligheid voor informatie

Bepalend voor het gevoelig zijn voor informatie voor mensen in het algemeen is:

- belang – men staat meer open voor communicatie als het belangrijk voor je is;
- onzekerheid – er wordt beter geluisterd als je het zelf nog niet weet (er onzeker over bent);
- betrouwbaarheid – om je over onzekere zaken te uiten moet er een sfeer van vertrouwen zijn (zie verder blz. 79 boek).

4.4.2 Kinderen en informatie

Voor kinderen gaat het bovenstaande minder op want ze hebben minder ervaring met informatie en meestal minder (slechte) ervaring in het algemeen en ze weten nog niet zo goed wat echt belangrijk is. Daarom is de betrouwbaarheid van de volwassene (opvoeder leerkracht) die informatie geeft van groot belang (zie blz. 80 boek).

4.4.3 Kinderen en interpretatie

Interpretatie wil zeggen: betekenis geven aan feitelijke dingen. Kinderen geven vaak andere betekenissen aan feiten. Door hun fantasie zien ze soms dingen zoals ze die wensen te zien. Ze nemen niet exact waar, soms juist exacter, al naar gelang hun behoeften (blz. 80 boek).

4.5 Rollen

4.5.1 Wat is een rol?

Een rol is het totaal aan verwachtingen die anderen van je hebben in jouw positie of situatie. Het is geen toneelrol, maar meer een hoedanigheid want je bent het echt, werkt met anderen samen in een rollenspel (zie blz. 81 boek, o.a. over intern en extern rollenconflict).

4.5.2 Hoe leren kinderen rollen spelen?

Kinderen leren rollen spelen door naar anderen te kijken en te luisteren. Bij het opgroeien leren ze steeds beter zich in anderen te verplaatsen en leren ze wat verwachtingen, normen en regels zijn, als ze tenminste goede voorbeelden krijgen (zie blz. 82 boek).

4.5.3 Socialisatie en seksualiteit: de ontwikkeling van rolgedrag bij meisjes en jongens

Bij de ontwikkeling van rolgedrag wordt telkens gekeken of het gedrag van het kind door culturele factoren (opvoeding, omgeving, school) of door biologische factoren (hormonen, verstand, bouw) beïnvloed wordt; nurture en nature (zie hfdst. 1 bovenaan).

Bij rolgedrag van kinderen (meisjes en jongens) zijn drie elementen te onderscheiden:

- geen twijfel over seksuele identiteit – (uitzonderingen daargelaten);
- er is sprake van primaire (invloed omgeving in 1e kinderjaren) en secundaire socialisatie (invloed samenleving in latere jaren);
- verwachtingspatroon – communicatie met anderen, mannelijk of vrouwelijk gedrag.

Op blz. 83-85 van het boek wordt ingegaan op het biologische verschil tussen jongens en meisjes. Zo is er ook verschil in het leerproces (blz. 85, 86 boek, met voorbeelden).

Op blz. 87-88 komt (met uitleg + voorbeelden) de psychosociale ontwikkeling aan bod.

Speciale aandacht is er op blz. 88 voor het eenoudergezin. De aard van de problemen die daardoor kunnen ontstaan worden bepaald door (zie verder blz. 88, 89 boek):

- frequentie en kwaliteit van de relatie met vertrokken ouder na de echtscheiding;
- frequentie en kwaliteit van de relatie met vertrokken ouder voor de echtscheiding;
- kwaliteit relatie ouders zoals deze was en zoals deze nu is;
- frequentie en kwaliteit van de relatie met overblijvende ouder;
- aanwezigheid en kwaliteit van vervangende identificatiefiguren; thuis of in de omgeving;
- leeftijd van het kind bij echtscheiding ouders of overlijden van één van beide.

Hoofdstuk 5 Omgeving

5.1 Sociale klasse

5.1.1 Wat is sociale klasse?

De maatschappelijke laag waartoe je behoort is je sociale klasse. Maatstaven ervoor zijn:

- opleiding (de belangrijkste);
- beroep;
- inkomen;
- sociaal aanzien (deze 4 bepalen je status, zie blz. 91, 92 boek).

5.1.2 Individuele verschillen en klassenverschillen

Er bestaat een stelling dat klassenverschillen voortkomen uit individuele verschillen, die te maken hebben met de intelligentie van het kind en de sociale klasse waar hij uit komt. Men denkt dat kinderen uit sociaal lagere klassen minder intelligent zijn, maar dat is niet bewezen, al is het wel aannemelijk dat de omgeving (en ook de voeding) invloed heeft. Toch is intelligentie in principe aangeboren, maar klassenverschil niet (zie blz. 92 boek).

5.1.3 Sociale klassen en werk

In een lagere sociale klasse doet men – bij gebrek aan opleiding – vaak eenvoudig en geestdodend werk. Dit stompt op den duur af en dan spreekt men (Houtman, 1995) van cultureel conservatisme, d.w.z. men heeft intolerante en extremistische opvattingen. Dat komt omdat een hogere opleiding maakt dat je een andere manier van kijken naar de realiteit ontwikkeld hebt (cultureel relativisme, zie verder blz. 93, 94 boek).

5.1.4 Sociale klasse en opvoeding

Er zijn verschillende opvoedingsstijlen, maar er is ook verschil in opvoedingsstijl tussen lagere en hogere sociale klassen. Bij de lagere sociale klassen wordt (bij gebrek aan woorden) over het algemeen meer lichamelijk gestraft. In de hogere sociale klasse wordt meer geprobeerd het kind met woorden terecht te wijzen. Duidelijk maken waarom iets verkeerd is beter dan klakkeloos laten gehoorzamen.

Van der Slik, Felling en Peters (1996) bezigen de termen:

- persoonlijke autonomie – belang inzien van eigen mening van het kind;
- conformiteit – willen dat het kind gehoorzaam is aan regels van de ouders.

(zie verder blz. 94, 95 van het boek).

5.1.5 Sociale klasse en rollen

Met je rol spelen is net even iets anders dan een rol spelen. Je speelt dan niet de rol die anderen van je verwachten, maar geeft er voor een deel je eigen concrete uitwerking aan. Dit noemen we het personele roltype (eigen invulling) versus het positionele roltype (doen wat verwacht wordt, zie blz. 96 boek).

5.1.6 Sociale klasse en taalgebruik

Alle mensen die Nederlands spreken doen dat op dezelfde wijze. Er kan sprake zijn van een:

- beperkte taalcode – bij plechtige gelegenheden, bijv. kerkdienst, toespraak, welkomstwoord;
- uitgebreide taalcode – in beroepen waarin veel met mensen gesproken wordt, bijv. maatschappelijk werk, omgang met patiënten en cliënten, school.

Voor dit laatste is een goede taalbeheersing belangrijker dan bij het eerste punt. In sociaal lagere klassen zie je ook meer gebruik van de beperkte taalcode. Dat lijkt vreemd maar het heeft te maken met het positionele roltype (alleen doen wat verwacht wordt, zie par. 5.1.5 en verdere uitleg op blz. 97 boek).

5.2 School

5.2.1 *Functies van de school*

De belangrijkste functie van de school is om kinderen een diploma mee te geven, een soort paspoort waarmee volgende deuren voor hen opengaan. Ze kunnen ermee naar een volgende school of gaan solliciteren (zie verder blz. 98, 99 van het boek).

5.2.2 *Ontwikkelingen in het onderwijs*

Op school gaat het om kennis en vaardigheden. Voor 1970 ging het vooral om economisch nuttige vaardigheden, maar na 1970 kwamen daar de mogelijkheden en wensen van het kind, de jongvolwassene bij. Nieuwe kerndoelen in het basisonderwijs werden achtereenvolgens:

- oriëntatie op jezelf en de wereld;
- leerlingen leren zich vreedzaam te gedragen in sociaal opzicht, als consument en als verkeersdeelnemer (Cordula Rooijendijk, Grootvader Piepestok, 2010).

Dit heet individueel onderwijs en dat ging soms heel ver. Bijvoorbeeld bij de onderwijsvorm Iederwijs (vanaf 2002, inmiddels afgeschaft) waarbij kinderen pas leerden rekenen, lezen of schrijven als ze daar zelf aan toe waren; dat kon in principe ook 'nooit' zijn.

Het studiehuis en het nieuwe leren bestaat sinds 1998 met als kernwoorden: samenwerken, zelfstandigheid, kennis, presenteren en reflecteren. De leraar is daarin begeleider. Tegenwoordig (2011) wordt duidelijk dat dit voor veel leerlingen (vooral jongens) geen goede methode is. Ze hebben over het algemeen langer sturing en meer structuur nodig dan meisjes (zie verder blz. 99 en 100 van het boek).

5.2.3 *Kinderen en school*

Lezen is één van de belangrijkste middelen voor een kind om zelfstandig te kunnen opereren. Als het dat goed beheerst kan het zelf dingen lezen en wordt daardoor vanzelf minder afhankelijk van zijn opvoeder. Het hoeft niet alles meer te vragen. Bij beheersing van rekenen en taal gaat het meer om eisen waaraan het kind moet voldoen, voor later, terwijl lezen voor hemzelf in het heden belangrijk is. Voor succes op school zijn van belang:

- motivatie;
- intelligentie;
- invloed van de sociale omgeving.

Een andere belangrijke functie van de school is omgang met leeftijdgenoten, de zgn. peergroup. Dat wil zoveel zeggen als: groepje mensen met dezelfde eigenschappen. Een kind wil 'erbij horen' en gevoelens en gedachten delen (zie verder blz. 100 en 101 van het boek).

Hoofdstuk 6 Achterstandssituaties

6.1 Achterstandsleerlingen

Een kind van laagopgeleide ouders en/of ouders van allochtone afkomst (vaak ook laagopgeleid) is meestal een achterstandsleerling en kan een onderwijsachterstand oplopen. En dat geldt in 2010 voor 18% van alle leerlingen in Nederland. Deze kinderen hebben ook moeite met actief en zelfstandig leren omdat ze dat in de opvoeding vaak ook missen. Ze hebben ook minder ambities (zie verder blz. 103 en 104 van het boek).

6.1.1 Achterstandssituaties van kinderen uit de lagere sociale klasse

De verschillen in de sociale klassen kort samengevat:

- lagere sociale klasse – ouders hebben uitvoerend werk (in opdracht) dat weinig eigen originaliteit vereist; ze spelen een positionele rol (zie ook par. 5.1.5);
- middenklasse – ouders hebben meer creativiteit en zijn daardoor flexibeler;
- hogere sociale klasse – ouders weten dat personen verschillende verwachtingen en behoeften hebben; ze spelen een personele rol.

Bij al deze klasse- en rolverschillen hoort ook verschillend zelfbeeld, taalgebruik en gedrag (zie verder blz. 104, 105 van het boek).

Uiteraard hebben deze zaken gevolgen voor school. Lagere sociale klasse en mindere intelligentie geven geringere kansen op school en in het leven. Het zgn. nieuwe leren en het studiehuis (par. 5.2.2) is voor deze leerlingen nog meer funest dan voor veel anderen (zie voor feiten, cijfers en verdere uitleg blz. 105, 106 van het boek).

6.1.2 Kinderen van allochtone ouders

Onder allochtone kinderen vallen kinderen van ouders die beide niet in Nederland geboren zijn, terwijl die kinderen zelf soms wel hier zijn geboren en dus in feite Nederlander zijn. Omdat dit geen homogene groep is – er zijn veel verschillende culturen, ouders kunnen zelf uit verschillende culturen komen – hebben de kinderen als individu ook allemaal een verschillende achtergrond en hebben ze in verschillende mate een achterstand. Dat is boeiend, maar ook complex. Bovendien zijn al die culturen erg divers en hebben ze eigen gewoonten. De eigen groep is de ingroup, de andere groep is de outgroup. In dit verband betekent particularisme: eigen groep voorrang geven en universalisme: alle mensen gelijk behandelen (zie blz. 108, 109 van het boek).

Verder is het zo dat mensen meer eensgezind zijn wanneer de sociale controle groter is. De normen en waarden zijn dan ook eensluidend en dat is voor kinderen duidelijker.

Er zijn globaal twee soorten huishoudingen, die ook hun doorwerking hebben in de opvoeding:

- onderhandelingshuishouding;
- bevelshuishouding (zie verder blz. 110, 111 van het boek).

6.2 Leerstoornis

Wanneer de prestaties achterblijven bij de verwachting op basis van intelligentie spreken we van een leerstoornis. Soms komt een leerstoornis voor in combinatie met een andere stoornis, bijvoorbeeld ADHD. Voorbeelden van leerstoornissen zijn:

1. Dyscalculie – moeilijkheden om de basisvaardigheden van het rekenen aan te leren en dat is te herkennen aan:
  - a. voorbereidend rekenen levert al moeilijkheden op;
  - b. het helpt niet als er extra geoefend wordt;
  - c. rekenkennis blijft achter bij andere kennis en het kind raakt steeds verder achterop (einde basisschooltijd achterstand van zo'n 2 jaar).
2. Dyslexie – moeilijkheden om lezen en spellen aan te leren en snel toe te passen en dat is te herkennen aan:
  - a. moeite met klanken in juiste volgorde plaatsen (bijv. drop en dorp);
  - b. moeite om klankverschil te horen bij m en n, eu, u en ui, p, k en t, f en g;
  - c. moeite om concentratie te houden bij klankinformatie (gesproken woord);
  - d. moeite met leren van rijtjes, jaartallen, woordjes etc.;
  - e. moeite met woordcombinaties, gezegden, uitdrukkingen (zie blz. 111, 112).

6.3 Kinderen met ADHD

De letters ADHD betekenen: attention deficit hyperactivity disorder. Het is een (voor 76% erfelijke) aandachtsstoornis met hyperactiviteit en moeilijk stuurbaar gedrag. Eigenschappen:

1. Impulsief gedrag – met de kenmerken:
  - a. buitensporig wisselen van bezigheden;
  - b. handelen zonder eerst na te denken;
  - c. luidruchtig (in de klas);
  - d. geen orde aan kunnen brengen in werkzaamheden;
  - e. moeite met wachten tot je aan de beurt bent;
  - f. veel controle en toezicht nodig.
2. Aandachtsstoornis – met de kenmerken:
  - a. makkelijk af te leiden;
  - b. niet goed kunnen luisteren;
  - c. ergens aan beginnen, maar niet afmaken;
  - d. spelactiviteit moeizaam kunnen volhouden;
  - e. concentratieproblemen.
3. Hyperactief gedrag – met de kenmerken:
  - a. voortdurend fanatiek bezig zijn;
  - b. zeer beweeglijk zijn en overal op willen klimmen;
  - c. niet stil kunnen zitten of op de stoel blijven zitten;
  - d. veel friemelen en in de slaap vaak bewegen (zie verder blz. 113, 114 boek).

Op blz. 114 worden nog een vijftal gedragskenmerken van ADHD genoemd.

6.3.1 Theorieën over ADHD

Verstorings in de hersenstam en hersenschors worden als oorzaak van ADHD gezien en dan vooral in de formatio reticularis, het onderdeel dat de concentratie regelt. De prikkelselectie werkt niet goed, d.w.z. het kind wordt snel afgeleid door andere prikkels. Alert zijn en tegelijk aandachtig luisteren noemen we prikkelinhibitie; prikkels van buitenaf onderdrukken, niet afgeleid worden, je kunnen concentreren (zie verder blz. 115 van het boek).

6.3.2 Behandeling

Om ADHD goed te behandelen is informatie en goede uitleg het belangrijkste. Het helpt om de onzekerheid en het onterechte schuldgevoel bij ouders weg te nemen en duidelijk te maken dat het kind er niets aan kan doen. Het kind is niet bewust ongezeglijk. Contact tussen ouders en leerkracht is van wezenlijk belang voor de afstemming van het beste leerproces. Praten met het kind zelf is uiteraard ook belangrijk. ADHD is niet te genezen, maar een goede aanpak, duidelijke info (bijv. het boek van Michiel Noordzij, 2010) en medicijnen (bijv. Ritalin) kunnen veel doen (zie verder blz. 116 van het boek).

6.4 Autisme

Autisme is een pervasieve (diepgaande) ontwikkelingsstoornis. Bij klassieke autisten is er sprake van een ernstige contactstoornis. Ze kunnen informatie die via de zintuigen binnenkomt niet goed verwerken en kunnen zich niet goed inleven in de ander. Maar veel kinderen vertonen slechts een beperkt aantal kenmerken van autisme. Dit noemen we autistiform gedrag, wat bijvoorbeeld het geval is bij PDD-NOS; pervasive developmental disorder – not otherwise specified en bij het syndroom van Asperger. Dit laatste is een erfelijke contactstoornis waarbij de cognitieve ontwikkeling en de taalontwikkeling goed tot zelfs uitzonderlijk goed zijn.

Kinderen met autisme hebben vaak een verstoorde motoriek wat zich o.a. uit in: stram lopen, onhandigheid en slecht (onleesbaar) schrijven. Ook hebben ze vaak stereotiepe bezigheden, soms vreemde hobby's (bijv. alle vertrektijden van de trein uit hun hoofd kennen) en zgn. splinterbegaafdheden (bijv. alles weten van bouwstijlen). Normale dingen die bij hun leeftijd passen snappen ze dan niet (bijv. verkeersregels). Het is, evenals ADHD, niet te genezen, maar er kan hulp geboden worden bij het aanleren van bepaald wenselijk gedrag en er kan gewerkt worden met de TEACCH-methode; Treatment and Education of Autistic and related Communication Handicapped Children, met als doel: (zie verder blz. 118, 119 boek).

- ouders inzicht in de stoornis verschaffen en begeleiden bij aanleren gewenst gedrag;
- sterke kanten van het kind benutten en samen met ouders probleemgedrag analyseren;
- zelfredzaamheid en zelfstandigheid van het kind vergroten; handelingen aanleren;
- duidelijke regels en structuur bieden en heldere, vaste dagindeling geven;
- ouders leren rekening te houden met moeilijke situaties zoals schooluitjes, feestjes.

6.5 Kinderen met een gedragsstoornis

Voorbeelden van een gedragsstoornis zijn:

1. CD; Conduct Disorder – asociaal en agressief gedrag; uit zich in:
  - a. spijbelen, weglopen;
  - b. stelen, vernielen;
  - c. vechten, mishandelen, intimideren, bedreigen (o.a. met wapens), pesten;
  - d. seksueel misbruiken van andere kinderen.
2. ODD; Oppositional Defiant Disorder – opstandig, moeilijk opvoedbaar; uit zich in:
  - a. anderen ergeren of altijd de schuld geven, zich tegen regels verzetten;
  - b. drift, ruzie zoeken, boosheid, gepikeerd zijn (zie verder blz. 120, 121 boek).

6.6 Kinderen met obesitas

Obesitas (overgewicht) is een steeds meer voorkomend probleem bij jonge kinderen, met alle gevolgen van dien (lichamelijk en psychisch, zie verder blz. 121-123 van het boek).

6.7 Pesten

Pesten is een vorm van geweld die, als het aanhoudend is, nooit onschuldig is, het kan blijvende psychische schade bij het kind aanrichten. Daarom is het van belang dat het aangepakt wordt. De vijfsporenaanpak is een methode die daarvoor gebruikt kan worden:

- gepest kind steun bieden;
- kind dat pest steun bieden;
- ouders van gepest kind en van pestende kind support **geven**;
- de klas erbij betrekken;
- de school erbij betrekken en verantwoordelijk stellen.

De punten worden nog verder uitgewerkt op blz. 125 van het boek (zie verder www.pestweb.nl).

Deel 3 Puberteit en adolescentie

De belangrijkste thema's van deel 3 zijn:

- lichamelijke en psychische verandering tijdens puberteit en adolescentie;
- uitleg over wat puberteit is en probleembegeleiding;
- seksualiteit en persoonlijkheid;
- toekomstperspectief of gebrek daaraan bij achterstandssituaties.

Hoofdstuk 7 Normale ontwikkeling

7.1 Adolescentie in de westerse en de niet-westerse cultuur

Puberteit was vroeger een bekender begrip dan adolescentie. Dat komt omdat vroeger veel jongeren in of na hun puberteit al aan het werk waren. Aan de adolescentieperiode werd geen aandacht geschonken want daar was geen tijd voor. Dat kwam pas voor het eerst zo'n 130 jaar geleden voor bij de hogere klassen, die niet hoefden te werken of die studeerden. Men trouwde in hogere kringen ook later. Nu gaan bijna alle jongeren langer naar school of ze volgen een studie en er is meer aandacht voor adolescentie. Ze zijn langer adolescent, soms zelfs te lang. Verantwoordelijkheden schuiven ze voor zich uit. Hierin is veel verschil te zien tussen allochtoon en autochtoon en tussen normale en probleemgezinnen (zie blz. 131, 132 boek).

7.2 Wat verstaan we onder puberteit en adolescentie?

De lichamelijke veranderingen die optreden vanaf ongeveer het twaalfde jaar noemen we de puberteit. De geestelijke (sociale en psychische) veranderingen noemen we de adolescentie, die wat later begint dan de puberteit en tot ongeveer het 21ste jaar duurt. Een puber is in feite nog een kind en een adolescent een jongvolwassene.

7.2.1 Lichamelijke ontwikkeling

Kenmerken van de lichamelijke ontwikkeling in de puberteit zijn:

- de lichaamsgroei gaat opeens veel sneller (bij meisjes sneller dan bij jongens);
- de hormonen zijn aan het veranderen en er vindt seksuele rijping plaats;
- het lichaamsuiterlijk verandert (baard in de keel, borsten krijgen etc.);
- er ontstaat aandacht voor en onzekerheid over het eigen uiterlijk.

7.2.2 Psychoseksuele ontwikkeling

In de psychoseksuele ontwikkeling zit de groei vooral in het denken over seksualiteit. Dat denken en doen ontwikkelt zich van 'denken, lezen en spreken over seksualiteit met je vrienden' naar het 'technisch gebeuren van de 1e geslachtsgemeenschap' tot 'liefdevol vrijen'. Een proces dat met veel onzekerheid, onbekendheid en onervarenheid gepaard gaat (blz. 134)

Die onzekerheid en verwardheid treft ook jongeren die erachter komen dat ze op hetzelfde geslacht vallen. De bewustwording hiervan gebeurt meestal tussen het 10e en 20ste levensjaar. De reactie van ouders (en anderen) en de voorlichting hierover is van groot belang (blz. 135).

7.2.3 Cognitieve ontwikkeling

In de cognitieve ontwikkeling zitten we nu in de formeel operationele fase (11 à 12 jr., zie par. 1.5.4) Het kind kan nadenken over begrippen en abstract beredeneren. Nu leert hij tevens om anders te denken. Hoe, dat hangt af van zijn intellect, ervaring, omgeving en opvoeding. Het radicale denken (cognitief egocentrisme) ontwikkelt zich naar sociaal denken en naar anders over zichzelf denken. Ook het geweten, dat er al wel was, gaat zich verder ontwikkelen (zie blz. 135-138 van het boek, met voorbeelden).

7.3 Zelfstandig worden

7.3.1 Identiteit

Onder identiteit wordt verstaan: de eigen waarden, normen en opvattingen, het voor zichzelf op kunnen komen en daarbij standvastig zijn, maar ook keuzes kunnen maken (blz. 138, 139).

7.3.2 Identiteitsontwikkeling

De groei die daarin wordt doorgemaakt is de identiteitsontwikkeling en die kan ook doorgaan in de volwassenheid, al geeft het in de puberteit wel meer onzekerheid.

De wetenschapper Erikson zegt dat identiteitsontwikkeling een wisselwerking is tussen: puber/adolescent, zijn ouders of andere opvoeders, de omgeving/samenleving en de peergroep (zie ook par. 5.2.3) of de referentiegroep. Op blz. 140-145 van het boek worden, met voorbeelden, de volgende identiteitsvormen besproken:

- moratorium: positiefste vorm – jongere kan zich vormen door experimenteren met gedrag en rollen, krijgt daarvoor ruimte, maar is gebonden aan regels en wordt met respect behandeld door opvoeders en andere volwassenen in zijn omgeving;
- synthetische of kunstmatige identiteit – geen eigen identiteit, doen en vinden wat de groep doet en vindt; geeft minder twijfel maar laat eigen keuze achterwege want je hoeft alleen te geloven wat de ander gelooft (onveiligheid, geen steun bij eigen keuze);
- foreclosure of vroegtijdige afsluiting – klakkeloos navolgen, zonder eigen keuze doen wat de opvoeder deed met het risico dan andere meningen als bedreigend worden ervaren en er angst kan zijn voor afwijzing als je toch je eigen mening wilt vormen;
- negatieve of tegengestelde identiteit – tegen iets kiezen in plaats van ervoor; is wel een eigen keuze, maar dwars tegen de verwachting van de ouders in; is dikwijls een verkeerde keuze, vaak een reactie op een autoritaire opvoeding (zich afzetten);
- vormloosheid of identiteitsverwarring – onzeker en in de war zijn door te veel keuzemogelijkheden, veroorzaakt door aanleg, omstandigheden en omgeving.

7.3.3 Zelfstandigheid op belangrijke gebieden

Het ontwikkelingsgebied dat hier besproken wordt is het sociaal-emotioneel gebied.

Op blz. 145-147 komen aan de orde:

- opkomen voor jezelf – leren jezelf te handhaven;
- buitensporig opkomen voor jezelf – asociaal gedrag en agressie;
- te weinig opkomen voor jezelf – te lang afhankelijk blijven;
- schijnintimiteit en schijnrelaties – affectie vermijden door intieme relaties af te remmen of helemaal niet aan te gaan om verdriet te vermijden;
- voortzetten van de kinderrol – liefde van de ander verwachten zonder er zelf iets voor terug te doen, wat uiteraard tot mislukken gedoemd is.

7.4 Het begeleiden van adolescenten

In de opvoeding en begeleiding van adolescenten zijn beide partijen (jongere en opvoeder) vaak onzeker. Conflicten gaan vaak over zelfstandigheid in beslissingen.

Punten van aandacht bij de begeleiding: (blz. 148).

- gedrag kan grillig zijn, maar te veel bescherming helpt niet om evenwichtig te worden;
- personen om zich mee te identificeren zijn erg belangrijk (vrienden, popsterren);
- genoeg ruimte is nodig; ouders moeten leren loslaten, maar hun kinderen niet aan hun iot overlaten;
- drugsgebruik, te veel drankgebruik, diefstal, vernielzucht is geen normaal fasegedrag.

Omdat jongeren erg gevoelig zijn voor afwijzing worden op blz. 149 nog enkele regels gegevens voor de omgang (geen verwijten of openbaar kritiek leveren, geen machtsstrijd, positief zijn, helderheid en uitleg, regie houden etc.).

7.5 Persoonlijkheid en persoonlijkheidstheorieën

Persoonlijkheid is wat jou uniek maakt en dat houdt sterk verband met jouw identiteit. Dat is ook weer een kwestie van aanleg, opvoeding en omgevingssituatie (zie schema blz. 150).

7.5.1 De persoonlijkheidstheorie van Freud

Volgens Sigmund Freud is de persoonlijkheid opgebouwd uit: (zie blz. 151).

- id (Es) – instinct dat bevredigd wil worden; lustprincipe;
- superego (Über-ich) – tegengestelde van het id, morele kant van de persoonlijkheid; goed is: ideaal-ik (trots) en fout is: geweten (schuld);
- ego (Ich) – het ik-besef, je bewustzijn; vanuit waarnemingen handelen.

Daarnaast is er nog het onderbewuste; terrein van de persoonlijkheid dat bedreigende id-impulsen verdringt. Ze bedreigen het ego. Er wordt ook gebruik gemaakt van afweermechanismen en ontladingen, bijvoorbeeld in dromen. Enkele begrippen uitgelegd:

- ontkenning – bedreigende gebeurtenissen niet ‘waarnemen’ en daarnaar handelen;
- verdringing – bedreigende gevoelens ‘vergeten’;
- projectie – bedreigende gevoelens aan anderen ‘toekennen’;
- identificatie – je identificeren aan iemand met karakter zoals je voor jezelf wenst;
- rationalisatie – bedreigende gevoelens verdraaien tot het voor het ego billijk is;
- sublimatie – id-impulsen die onacceptabel zijn verstoppen in sociaal aanvaardbare;
- reactieformatie – ongewenste gevoelens ombouwen tot gewenste gedragingen; schijn ophouden, bijv. lachen terwijl je verdriet hebt;
- compensatie – zwakheden verhullen door overdreven bezig zijn met wat je wel kunt;
- overcompensatie – je zwakte zo hard aanpakken dat het een sterke kant wordt.

7.5.2 De persoonlijkheidstheorie van Maslow

Volgens Maslow heeft de mens de volgende behoeften: (blz. 154, 155).

- warmte in de zin van liefde en veiligheid;
- eten, drinken, warmte in de zin van bescherming tegen kou;
- zelfrespect en daaruit voortvloeiend respect voor anderen;
- eigen bekwaamheden en mogelijkheden ontwikkelen, ontplooiën.

7.6 Seksualiteit

7.6.1 Het proces van verburgerlijking

Op blz. 155 tot 157 van het boek wordt ingegaan op hoe men in de loop van de tijd is omgegaan met (vooral het spreken over) seksualiteit in de samenleving en hoe men erover dacht. J. van Eursel heeft het in *De geschiedenis van het seksuele probleem* (1978) o.a. over het verpreutingsproces dat bij de hogere klasse begon.

7.6.2 Reactie

Op zulke extreme meningen volgen vaak losbandige reacties (bijv. seksuele revolutie, jaren zestig). Openheid over seksualiteit is goed, maar het is belangrijk dat de jeugd leert om seks niet los te koppelen van geborgenheid, intimiteit en trouw. Zo kweek je stabielere relaties.

Hoofdstuk 8 Omgeving

8.1 Overgangsrol en gevolgen

8.1.1 *Overgang van afhankelijkheid naar zelfstandigheid*

In onze maatschappij is een kind eerder geslachtsrijp dan economisch onafhankelijk, in tegenstelling tot vroeger, toen dat samenging. Jongeren zitten in een onduidelijke tussenfase. Wel afhankelijk, maar ook verantwoordelijk voor eigen handelen. Wel een eigen mening hebben, maar ook nog moeten gehoorzamen aan ouders en huisregels. Verwachtingen van beide partijen kunnen daardoor tegenstrijdig en veranderlijk zijn (zie blz. 159, 160 boek).

8.1.2 *Overgang van samenlevingsverband naar maatschappij*

In de maatschappij heeft men over het algemeen achting en waardering voor je om wat je doet en in een samenlevingsverband (en in relaties) houdt men van je en accepteert de ander jou zoals je bent. In de puberteit en adolescentie schuif je langzaam op van het ene naar het andere verwachtingspatroon. Dat begint al op school met presteren (zie blz. 160 boek).

8.2 Vrouwen- en mannenrollen

8.2.1 *Kinderen*

Aan kinderen wordt geleerd hoe ze zich als jongen of meisjes horen te gedragen. In de puberteit bekijken ze die rol kritisch. Hoe speel ik die rol, welke keuzes maak ik? (blz. 161).

8.2.2 *Vooronderstellingen en feiten*

Vroeger werkten vrouwen net zo hard in het boerenbedrijf als mannen, al was dat meer dicht bij huis vanwege het gezin. Toen de landbouwmachines kwamen hoefde dat niet meer en werden vrouwen meer afhankelijk van het inkomen van hun man dan medeverantwoordelijk voor het gezinsinkomen. Dat leverde een ondergeschikte positie op. Het is dus niet altijd zo geweest dat mannen de dienst uitmaakten, al wekken geschiedenisboeken wel die indruk. (zie verder blz. 161, 162 boek).

8.2.3 *Verhoudingen tussen mannen en vrouwen tijdens en na de industrialisering*

Door de industrialisering konden vrouwen kiezen: voor gezin en huishouden of voor fabriekswerk. Niet voor allebei, zoals tegenwoordig want er waren geen voorzieningen als kinderopvang en zwangerschapsverlof. En vanwege de werkloosheid moesten vrouwen de schaarse banen aan de mannen als kostwinners overlaten. Dit had ook te maken met het verburgerlijkingsproces (par. 7.6.1) Hoofd- en denkwerk kreeg meer waardering dan handwerk en huishoudelijk werk. Er ontstond een strakke werkverdeling tussen mannen- en vrouwenwerk en dat laatste werd sterk ondergewaardeerd. Handwerk (ook van mannen) werd minder betaald of niet betaald (huishouden) wat de onderwaardering alleen maar versterkte. De minderheidspositie van vrouwen maakte op den duur emancipatie onontkoombaar. Tegenwoordig werken vrouwen bijna net zo vaak buitenshuis als mannen en hebben ze ook hoge posities, verdienen ze goed en zijn ze ambitieus (zie blz. 162, 163 boek).

Hoofdstuk 9 Achterstandssituaties

9.1 Psychische problemen bij adolescenten

Het is niet verwonderlijk wanneer er psychische problemen ontstaan in de adolescentie omdat dit een roerige tijd is. Geen enkele ontwikkeling naar de volwassenheid is probleemloos, maar bij sommige jonge mensen kost het meer moeite. Zij hebben meer hulp nodig (percentages van Rouvoet, voormalig minister van Jeugd en Gezin op blz. 165).

9.1.1 Spijbelen

Veel jongeren spijbelen. Soms is het structureel en heeft een achtergrondreden. Oorzaken:

- leerproblemen;
- faalangst;
- pesten;
- situatie thuis (zie blz. 166, 167, o.a. over inschakelen Bureau Jeugdzorg en Justitie).

9.1.2 Eetstoornissen

Twee bekende eetstoornissen zijn:

- anorexia nervosa – niets of zeer weinig eten of wel eten, maar vervolgens braken;
- boulimia – aanvallen van vreetbuien (kan ook in combinatie met anorexia zijn).

Eetstoornissen komen vaker bij meisjes (in de puberteit) voor dan bij jongens. De oorzaken zijn divers, bijv. seksueel misbruik, problemen met de lichaamsveranderingen, overbezorgde ouders (zie blz. 167) Een eetstoornis kan ook ontstaan door slikangst (ook bij kleine kinderen), geen eetlust bij depressies of ziekte. Op blz. 168 worden nog enkele psychische factoren genoemd, verzameld door het Trimbosinstituut. Voor Van Outsem (1991) is anorexia nervosa een allesomvattend ziektebeeld, maar er zijn verschillende uitingen:

1. Zelfoverschrijdingsgerichte anorexia nervosa – aardse bestaan overstijgen met:
  - a. verdovingsaspect – pijn, angst, woede en verdriet verhullen door uithongeren;
  - b. zelfkastijdingsaspect – streven naar perfectie, 'fouten' bestraffen met honger;
2. Omgevingsgerichte anorexia nervosa – manipulerend, door problemen in de thuissituatie of uiting van onmacht door het gevangen zitten in de relatie met ouders.
3. Obsessieve slankheidsgerichte anorexia nervosa – begint met willen voldoen aan het slankheidsideaal, het loopt uit de hand en men verliest het innerlijke referentiekader;
4. Deseksualiserende anorexia nervosa – voorkomend uit seksueel trauma; meisje wil uiterlijke vrouwelijke kenmerken 'wegwerken' om herhaling van seksueel misbruik te voorkomen (zie verder blz. 168-170 boek).

9.1.3 Depressie

Depressies bij jongeren kunnen allerlei oorzaken hebben:

- gezinssituatie;
- persoonlijke eigenschappen;
- gebeurtenissen, zoals blijven zitten, overlijden familielid;
- schuldgevoel.

Ze zijn goed te behandelen d.m.v. gesprekstherapie, medicijnen en m.b.v. cursussen of trainingen (zie blz. 170, 171 boek).

9.1.4 Alcohol, drugs en zelfdoding

Een groot probleem vormen alcohol en drugs en zeer ernstig is zelfdoding. Aan deze drie kunnen dezelfde oorzaken ten grondslag liggen en ze gaan ook vaak samen. De eerste twee kunnen ook oorzaak zijn voor nummer drie: zelfdoding. Achtergronden van zelfdoding zijn:

- thuissituatie, samenlevingen waarin onderlinge samenhang groot is;
- economische en financiële omstandigheden;
- moeite met hulp vragen;
- psychische problemen;
- bepaalde strenge godsdiensten;
- overmatig drank- en drugsgebruik (zie verder blz. 172-175 boek).

Behandeling bestaat uit:

- preventie, voorlichting;
- therapie en opname in afkickcentra (blz. 175 boek).

9.2 Overlast, vandalisme, agressie en delinquentie bij jongeren

Overlast, vandalisme, agressie en delinquentie bij jongeren nemen steeds meer toe en dat heeft uiteraard oorzaken (Gabriël van den Brink, 2001, Geweld als uitdaging. De betekenis van agressief gedrag bij jongeren).

9.2.1 Oorzaken

Voor het vinden van oorzaken zijn er een aantal theorieën:

1. Sociaalpsychologische theorieën:
  - a. psychodynamische theorie van Burt – jeugdcriminaliteit vindt zijn oorzaak in stoornissen in de morele en emotionele ontwikkeling, bijv. gebroken gezin;
  - b. frustratie-agressieverklaring – bij gebrek aan behoeftebevrediging;
  - c. psychische stoornissen – ADHD, autisme, opvoedingsmoeilijkheden.
2. Sociologische theorieën:
  - a. differentiële associatie (Sutherland) – jeugdbendes;
  - b. etiketteringstheorie (Howard Becker) – delinquente subculturen ontstaan door reactie van de brave burgers en politie;
  - c. rationele reactiemodel – antwoord van de jeugd op huidige samenleving.
3. Leertheorieën – agressie is imitatiegedrag (zie verder blz. 176, 177).

9.2.2 Groepen jongeren

Jeugdcriminaliteit en jeugdbendes komen vaker voor bij de lagere sociale milieus.

Twee soorten jongeren waarbij het verschijnsel kan voorkomen zijn:

- alternatieve jongeren – klassenverschil bij de jongeren zelf;
- sociaal achtergestelde jongeren – lagere sociale klasse en slechte economische situatie (zie verder blz. 178, 179).

9.2.3 Aanpak

Er is voor de aanpak een Cliëntvolgsysteem Jeugdcriminaliteit (CVS-JC) ontwikkeld door Justitie en Politie, het Ministerie van Veiligheid en de Raad voor de Kinderbescherming. (zie verder blz. 179, 180).

9.3 Jongeren met een beperking

Een aparte groep vormen jongeren met een beperking. Die beperking kan lichamelijk of psychisch zijn of allebei. Veel van zulke jongeren vinden na hun schoolperiode geen werk maar komen terecht in de Wajong; Wet Werk en Arbeidsondersteuning Jonggehandicapten (zie verder blz. 180, 181).

Deel 4 Volwassenheid

De belangrijkste thema's van deel 4 zijn:

- uitleg wat volwassenheid is en fasen in de volwassenheid;
- zelfbeeld, communicatie en relaties;
- ethisch handelen en kinderen krijgen;
- werk, economie, politiek en stresssituaties.

Hoofdstuk 10 Normale ontwikkeling

10.1 Wat kan men verstaan onder volwassenheid?

Een volwassene is iemand die de adolescentieperiode achter zich heeft gelaten en zich daarnaar gedraagt (volwassen gedrag). Een bejaarde is ook een volwassene, maar in dit deel gaat het om de groep tussen adolescentie en ouderdom in. In Nederland ben je voor de wet volwassen vanaf je 18e levensjaar. Vroeger was dat 21 (zie verder blz. 187, 188 boek).

10.2 Fasen binnen de volwassenheid

10.2.1 De jongvolwassene

De adolescent wordt een jongvolwassene. De vrijblijvende, losse en zoekende aard van de adolescentieperiode gaat over naar: meer verplichtingen, vaste relaties, samenwonen, trouwen, kinderen. Men begint meestal te werken in een baan. Maar het gevoelsleven is nog heftig, impulsief en soms onrustig. Ook is er vaak sprake van idealen (zie blz. 188, 189 boek).

10.2.2 De organisatorische fase (eerste helft).

Nu begint het echt serieus te worden. De ernst, en soms zwaarte, van het leven begint. Dit noemen we de organisatorische fase. De jeugd is nu voorbij. Het is ook de periode van innerlijk evenwicht en dat geeft rust. Men is in deze levensfase ook prestatiegericht en materialistisch. De relaties worden nuchterder; de eerste verliefdheid is voorbij en de zorg voor het gezin neemt tijd in beslag. Er is gevaar voor langs elkaar heen leven (zie blz. 189 boek).

10.2.3 Tweede helft van de organisatorische fase

De tweede helft van de organisatorische fase is een periode waarin er twijfel en crisis kan ontstaan (midlifecrisis). Men gaat nadenken over zijn eigen leven (zie blz. 190 boek).

10.2.4 De wissel

Op het gebied van zingeving kent deze fase twee wissels:

- of men begint zich te bezinnen en besluit meer tijd uit te trekken voor hobby's, sport, gezin en relatie, uitstapjes, andere waarden, zoals spiritualiteit, religie, meer sociale contacten, cultuur;
- of men blijft op dezelfde manier doorgaan; prestatiegericht en materialistisch – in feite geen wissel, maar voldoen aan verplichtingen en aan wat men denkt dat verwacht wordt.

Lichamelijk, geestelijk en in het gezin zijn er echter veranderingen die je niet kunt negeren:

- vrouw komt in de overgang, de menopauze (laatste menstruatie); hormonen zijn in de war, stemmingswisselingen, opvliegers, slapeloosheid etc (zie blz. 191);
- man maakt eveneens een overgang mee; hartkloppingen, emotionaaliteit, prostaatklachten, impotentie etc (zie blz. 192);
- kinderen gaan de deur uit (lege nestyndroom), meer tijd voor elkaar (blz. 190-192).

10.2.5 Na de wissel

De crisis is nu zo langzamerhand voorbij. We zijn in de periode 'na de wissel' beland. Voor veel mensen betekent dat rust. Maar de eerste problemen van het ouder worden dienen zich ook aan, bijv. op het gebied van seksualiteit (zie punten Willeke Bezemer en blz. 192-194).

10.3 Zelfbeeld

Het zelfbeeld is niet aangeboren, maar wordt ontwikkeld (zie ook par. 2.1.2) Hoe ouder je wordt, hoe beter je zelfbeeld wordt. Door ervaring, sturing en feedback heb je – als het goed is – een positief zelfbeeld ontwikkeld (zie blz. 194, 195).

10.3.1 Zelfbeeld en samenleving

In de samenleving heeft ieder mens een rol. En hoe stabielere die samenleving is, hoe duidelijker en zekerder het zelfbeeld van de mens die er een rol in heeft (zie blz. 195).

10.3.2 Man, vrouw, zelfbeeld

Feminisme is het streven van vrouwen om iets te veranderen aan de machtsverhoudingen en de taakverdelingen tussen mannen en vrouwen. Hoewel mannen hier ook naar zouden kunnen streven, is het bij hen meer een kwestie van: niet tegenwerken, maar verder passief afwachten. Dit zegt veel over het zelfbeeld van man en vrouw. Vrouwen voelen zich nog vaak achtergesteld en mannen zijn superieur (zie verder blz. 195-199 van het boek).

10.4 Communiceren

Uitwisseling van inhoudelijke dingen (betekenissen) noemen we communicatie. Het geven van een boodschap is daarbij informatie. Dat kan verbaal zijn (met woorden: schriftelijk of mondeling), maar ook non-verbaal (houding, gebaren en gezichtsuitdrukkingen).

10.4.1 Communicatieschema

Zie het communicatieschema op blz. 200.

10.4.2 Betekenissen

Communiceren is het uitwisselen van betekenissen, feiten die geïnterpreteerd worden. Maar dat doen mensen vaak op verschillende manieren, zowel bij het luisteren als bij het kijken. De dingen worden door mensen verschillend opgevat en door henzelf uitgelegd. Vandaar dat er soms problemen ontstaan in de communicatie (zie blz. 200, 201).

10.4.3 Fouten in de communicatie

Voor fouten in de communicatie zijn verschillende oorzaken aan te wijzen:

1. Onduidelijke boodschap – verkeerde gebaren en lichaamstaal bij de boodschap, aarzelend optreden, dubbelzinnigheid etc.;
2. Verkeerde interpretatie:
  - a. door onduidelijke boodschap (zie punt 1);
  - b. door eigen stemming en ontvankelijkheid;
  - c. door veelvoorkomende fouten, bijv. generaliseren, vooroordelen, projectie, afgaan op uiterlijk of innemendheid, hem of haar sympathiek vinden, adoreren en daarom alles van de persoon goedkeuren.

(verdere uitleg blz. 201-204 boek).

10.4.4 Oorzaken van onjuiste waarneming of interpretatie

Oorzaken van onjuiste interpretatie kunnen zijn: (blz. 204).

- gemakzucht – niet goed luisteren, vergelijkbare indrukken over één kam scheren;
- overbekendheid – optreden vergelijken met vroegere gedrag (denken in stokpaardjes);
- onbekendheid – afgaan op eerste indruk of op stereotypen van vergelijkbare personen.

10.4.5 Gevolgen van onjuiste waarneming of interpretatie

Gevolgen van onjuiste waarneming of interpretatie zijn:

- selffulfilling prophecy's of zichzelf vervullende voorspelling (zie blz. 205);
- communicatiestoornissen.

10.5 Relaties

In de volgende paragrafen worden relaties uitgelegd vanuit de zgn. ruiltheorie (blz. 205).

10.5.1 Het met elkaar omgaan als vorm van ruilen

Als je een relatie of het met elkaar omgaan ziet als een vorm van ruilen gaat het om:

- geven en nemen;
- voor wat hoort wat;
- kiezen wat het voordeligst is.

(zie blz. 205, 206 boek).

10.5.2 Nadere uitwerking van het ruilprincipe

In deze paragraaf wordt het ruilprincipe nader uitgewerkt m.b.t.: (zie blz. 206, 207).

- bewust of onbewust toepassen van ruilprincipe – soms pas duidelijk als iemand die jij altijd terzijde stond jou niet bijstaat in problemen;
- ruilprincipe geldt niet altijd – soms wil je gewoon iets kwijt ongeacht de gevolgen;
- ruilen kan ook in ongelijke relaties, maar is dan niet altijd gelijkwaardig;
- ruilen in de zin van 'voor wat hoort wat' kan ook zijn 'voor wat komt later wat';

10.5.3 Vormen van relaties

Er zijn globaal vier soorten of vormen van relaties die in deze paragraaf worden opgesomd, maar in par. 10.5.4 worden uitgelegd (zie blz. 208 boek en hieronder).

10.5.4 Ruilprincipe en vormen van relaties

De vier relatievormen en het ruilprincipe:

- samenwoning of huwelijk – meest voorkomend, veel tijd en aandacht voor elkaar, in elkaar investeren en krediet bij elkaar opbouwen waardoor de ander niet zomaar inwisselbaar is en waar ruimte voor kinderen kan zijn;
- latrelaties (living apart together) – wel een relatie maar apart van elkaar wonen, soms voorkomend uit slechte ervaring met punt 1, met als voordeel: in liefde leven met de ander, maar toch vrij zijn en elkaar zien wanneer dat de ander past;
- vrije relaties – niet gebonden aan één persoon, meestal ook niet samenwonend – waarbij je voor meerdere gelijkwaardige relaties kunt kiezen en waarbij je minder afhankelijk bent van één relatie met als bijkomend voordeel: dubbele liefde geeft dubbel plezier, maar waarin je

ook sneller afgedankt of ingeruild kunt worden vanwege het vrijblijvende karakter en waarin kans is op jaloersheid;

- gemeenschappelijk samenwonen (commune) – met je relatie (soms ook in vrije liefde) en andere personen of gezinnen samenwonend, wat financieel aantrekkelijk kan zijn en waar je leert delen; er is minder kans op monopolieposities.

(zie voor verdere uitleg blz. 208-211 van het boek).

10.5.5 Twee ruilprincipes

Hoewel er vier soorten relaties zijn, kent het ruilprincipe twee hoofdprincipes: een vaste partner of een vrije relatie. Bij beide soorten geldt: elkaar ruimte geven (zie blz. 212).

10.5.6 Negatieve relaties

Er kunnen zich ook negatieve relaties ontwikkelen. Twee potenties: (blz. 212, 213).

- er is veel haat maar de relatie blijft bestaan om elkaar te treiteren;
- alles wat geven betreft komt van één kant en de ander maakt alleen 'winst'.

10.6 Ethisch handelen

Kwesties waarin het aankomt op ethisch handelen zijn bijvoorbeeld: abortus, euthanasie, seksualiteit, wraak en liegen. Ze worden besproken op blz. 213-218 van het boek.

10.6.1 Dubbele moraal

Het komt veel voor dat mensen er een dubbele moraal op nahouden. Je ziet dat bijvoorbeeld op het gebied van sport, religie en huwelijksrelaties (zie verder blz. 218 van het boek).

10.7 Keuze voor kinderen

10.7.1 Allochtonen en kinderen

Toen er nog geen voorbehoedsmiddelen op de markt waren hadden Nederlanders grotere gezinnen dan nu. Hetzelfde geldt voor de 1e generatie allochtonen, maar om een andere reden. Bij hen ging het meer om: kinderen krijgen voor je ouderdagsvoorziening. Ze werkten voor jouw levensonderhoud. Hoewel er in ons land kinderbijslag is, kosten kinderen nog altijd meer dan ze opbrengen. Men kiest bewust voor kinderen uit andere motieven (blz. 219).

10.7.2 Voor- en nadelen van kinderen

Voordelen van het krijgen van kinderen zijn: (zie verder blz. 220, 221).

- verrassing en afwisseling in het leven, verfrissende, nieuwe ideeën van nieuwe generaties, die je ook een spiegel voor kunnen houden;
- ze geven je een doel; je bent nodig en kinderen zijn aanhankelijk en loyaal;
- je generatie leeft voort in je kinderen en je kunt principes en idealen doorgeven.

Nadelen van het krijgen van kinderen zijn: (zie verder blz. 220, 221).

- je bent gebonden, nooit meer echt vrij, hebt minder tijd voor eigen dingen;
- het geeft een grote verantwoordelijkheid, een gezin is altijd druk en energievretend;
- er zijn hoge kosten aan verbonden, die oplopen als er iets bijzonders aan de hand is.

Hoofdstuk 11 Omgeving

11.1 De staat

11.1.1 De rol van de staat

De rol van de staat is volgens Van de Meulengraaf en Vannisselroy (1988):

- soevereine macht – heeft het laatste woord en kan eenzijdig plichten opleggen;
- kan in principe alle menselijke activiteiten dirigeren, kan dictatuur zijn (blz. 224).

Toen in Europa zich staten vormden waren er drie mechanieken die een rol speelden:

- mensen mochten geen geweld meer gebruiken; dat recht kreeg de politie, maar die was er voor iedereen, niet alleen voor de koning, zoals het geval was bij het leger;
- er kwam één koning voor het hele land i.p.v. koningen voor zelfstandige gebieden;
- de staat was geen privébezit van de koning, maar functioneerde ook zonder hem.

11.1.2 Internationale samenwerking

De Europese Unie en het Internationale Gerechtshof in Den Haag zijn een vorm van internationale samenwerking. Honger, oorlog en geweld zijn dat uiteraard niet. Nadelen van die samenwerking: verlies van soevereiniteit, VN lijkt op politiemacht (blz. 225, 226).

11.1.3 Politiek

Politiek kun je zien als navigatie van de staat door de burgers. Het voordeel van democratie is: inspraak en controle. Toch is er afstand tussen burgers en politici (blz. 226, 227).

11.1.4 Verschil tussen democratie en dictatuur

Het grootste verschil tussen democratie en dictatuur is: dictatuur heeft één machthebber en democratie is een rechtsstaat met volksvertegenwoordigers (blz. 228, 229).

11.1.5 Belangrijkste taken binnen een staat

De drie belangrijkste taken binnen een staat zijn: (blz. 229, 239).

- regels en wetten maken en projecten regelen, bijv. HSL en Betuwelijn;
- controle dat burgers de wetten naleven;
- uitvoeren van beleid, bijv. belasting innen, wegen aanleggen, onderwijs regelen.

11.1.6 Verzorgingsstaat

Nederland is een verzorgingsstaat. Mensen ervaren veiligheid, hebben zekerheid, ongeacht de omstandigheden, zij het in verschillende en soms afnemende mate. Een nadeel is dat we niet meer kunnen vechten voor ons bestaan en het te normaal gaan vinden (blz. 230, 231).

11.2 Werkloosheid en economisch stelsel

De kwaliteit van de economie is bepalend voor de kwaliteit van leven. In de volgende paragrafen wordt stilgestaan bij werkloosheid en hoe economie nu precies werkt (blz. 232).

11.2.1 Kenmerken van een kapitalistisch stelsel en van een planeconomie

Enkele taken van economie zijn: (blz. 232, 233).

- investeren – fabrieken bouwen en laten draaien, streven naar winst (planeconomie);
- verkopen – volgens vrijemarktmechanisme; prijs wordt bepaald door vraag en aanbod.

11.2.2 Gevolgen van een kapitalistisch stelsel

Enkele gevolgen van het kapitalistisch stelsel zijn: (blz. 234-237).

- overproductie – economie kan in een dal komen met als gevolg: recessie;
- werkloosheid door technologie (zie verder blz. 236);
- concurrentie – geen overleg, bedrijfjes gaan failliet, prijzenoorlogen;
- efficiëntie en technische vernieuwing (pluspunt gezien eerste 3 punten).

11.2.3 Werkloosheid

Naast overproductie, concurrentie en technologie zijn de oorzaken van werkloosheid:

- producten worden goedkoper in het buitenland gemaakt;
- verzadiging van de markt (blz. 238, 239).

10.2.4 Functies van werk en employability

De functies van werk zijn: zelfontplooiing, inkomen, zingeving en contacten (blz. 239, 240).

11.3 Organisaties

Van organisaties worden in de volgende paragrafen twee soorten besproken.

11.3.1 Rijnlands en Angelsaksisch model

Kenmerk van het Rijnlands model is bottom-up, met meer professionals dan leiders.

Kenmerken van het Angelsaksisch of Anglo-Amerikaans model zijn:

- hiërarchie (top-down) – directie schrijft dingen voor en er zijn veel regels;
- economische en rationele beginselen en interne oriëntatie (blz. 240-243).

11.3.2 Het Angelsaksische model en de bankencrisis

Het Angelsaksische model wordt één van de oorzaken van de bankencrisis genoemd. Mensen verloren hun vertrouwen in de banken en toen vielen ze om doordat: (blz. 243-246).

- er te weinig 'eigen' kapitaal in reserve was – ze leenden te veel;
- mensen dreigden veel geld contant op te nemen en deden dat soms ook;
- de banken te veel risico's hadden genomen – leningen werden niet terugbetaald.

11.3.3 Onderwijs, zorg en politie

Onderwijs, zorg, politie en maatschappelijke dienstverlening hebben gemeenschappelijk:

- zijn alle vier een grote groep – aanpassing van hun salaris heeft grote gevolgen voor de portemonnee van de burger en andere veranderingen raken ook veel mensen;
- krijgen betaald via de verplichte ziektekostenverzekering of de belasting;
- iedereen krijgt ermee te maken (zie verder blz. 246-252).

Voordelen van schriftelijk onderwijs zijn:

- per opleiding of cursusonderdeel is er maar één docent nodig;
- er zijn geen gebouwen nodig en je hebt minder leraren nodig;
- bij multiple choice (meerkeuzevragen) heb je nog minder leraren nodig.

Niet alle tentamens in Nederland hebben meerkeuzevragen na thuisstudie omdat:

- leerlingen ook gemotiveerd moeten blijven door boeiende lessen die gegeven worden;
- je op school of universiteit met anderen kunt overleggen en contacten onderhouden;
- schriftelijke studies veel discipline vereisen die niet iedereen heeft;
- meerkeuzevragen niet bij alle vakken alles goed kunnen meten;

- mensen die al een achterstand hebben (bijv. allochtonen) nog meer op afstand blijven;
- niet alle vaardigheden schriftelijk zijn aan te leren (zie verder blz. 252-255).

Hoofdstuk 12 Achterstandssituaties

12.1 Visies op randgroeperingen

Met randgroeperingen bedoelen we de sociaal zwakkeren (meer benamingen blz. 257 boek).

12.1.1 Visie 1: Randgroeperingen voldoen niet aan de absolute normen

Onder absolute normen verstaan we normen waaraan je moet voldoen, die door God of Allah zijn gegeven of bij ideologieën horen. Randgroeperingen doen dat niet (zie blz. 257-259).

12.1.2 Visie 2: Randgroeperingen voldoen niet aan de normen van de meerderheid

Hier gaat het om afwijkend gedrag, anders opereren dan de meerderheid. Dit als startpunt nemen (het als afwijkend beschouwen) en daar je visie op baseren heeft voordelen; je voelt je gedekt door de meerderheid in je visie en je kunt mensen makkelijk tot de orde roepen.

Het heeft ook nadelen als je uitgaat van de algemeen geldende normen en waarden:

- wie bepaalt wat de norm is en kan de meerderheid ook een minderheid zijn?
- heb je een duidelijk verweer tegen een in jouw ogen verkeerde moraal of mening?
- wat moet je doen als men volhardt in vernieuwingen die fout zijn? (zie blz. 259-261).

12.1.3 Visie 3: Randgroeperingen bestaan uit minder machtigen of machtelozen

De theorie van Marx dat machthebbers de spelregels bepalen heeft voor- en nadelen:

- het verheldert waarom er veranderingen mogelijk zijn als de macht geringer is;
- de machtelozen schijnen altijd gelijk te hebben omdat ze verdrukt worden;
- er wordt klakkeloos vanuit gegaan dat macht ook machtsmisbruik meebrengt;
- je snapt waarom de meerderheid zich aan de regels houdt, ook als ze niet in hun belang zijn – men verzet zich niet tegen de macht (verdere uitleg blz. 261-263 van het boek).

12.1.4 Visie 4: Randgroeperingen als het slachtoffer van het toeval

Nagenoeg ieder mens heeft wel eens te maken met één of meer van de vier instanties genoemd bij par. 11.3.3 (Goffman, 1994) Dan hoor je nog niet bij een randgroepering, maar je bent slachtoffer van het toeval. Je moet mensen daarom geen etiket opplakken of in een aparte groep plaatsen (stigma) (zie verder blz. 263 over o.a. de voor- en nadelen).

12.1.5 Visie 5: Randgroeperingen als slachtoffer van de belangen van anderen

Andere personen of groepen waar randgroeperingen het slachtoffer van kunnen zijn:

- mensen uit de directe omgeving (voorbeeld en uitwerking blz. 264);
- gezondheids- en welzijnswerkers (voorbeeld en uitwerking blz. 264);
- instellingen waar ze gedropt worden (voorbeeld en uitwerking blz. 265).

12.1.6 Randgroeperingen als vernieuwers

Veel vernieuwers werden tijdens hun leven als randfiguur of ketter weggezet, maar na hun dood geëerd, bijv. Jezus, Mohammed, Karl Marx, Franciscus van Assisi, Socrates (blz. 265).

12.2 Discriminatie

Bij discriminatie gaat het niet alleen over slechte of ongelijke behandeling, uitsluiting, vooroordelen, verkeerde beeldvorming (zie blz. 266, 267).

Discriminatie vindt plaats op grond van: ras, godsdienst, geaardheid, sekse of leeftijd.

Er zijn vier mechanismen die een rol spelen: (uitwerking blz. 266-270 boek).

- beeld van de meerderheid overnemen – bedreigend voor minderheid, werkt averechts;
- de zichzelf vervullende voorspelling – als men denkt dat je lui bent word je het ook;
- beeld van de meerderheid juist gebruiken – bijv. om ermee het slachtoffer te spelen;
- zich tegen beeld van de meerderheid afzetten – beide partijen: als groep of individu.

12.3 Discriminatie, racisme en fascisme

Er kan discriminatie plaatsvinden op grond van ras. Dat is racisme en dat kan een onderdeel zijn van fascisme. Fascisme houdt meer in. Het is een politieke denkrichting met symptomen:

- nadruk op eigen volk en natie en tegen etnische vermenging;
- tegen democratie, voor dictatuur en niet vies van gebruik van geweld;
- staat is belangrijk, de eenling is daaraan ondergeschikt;
- mannen moeten werken, vrouwen horen thuis om kinderen te baren voor de staat;
- racistisch; tegen homoseksuelen, zigeuners, kritische intellectuelen en kunstenaars;
- propagandistisch, hersenspoelend en indoctrinerend (zie blz. 270, 271).

12.4 Stress

Stress is een verstoring tussen eisen die gesteld worden en (on)mogelijkheden om eraan te voldoen. Naast maatschappelijke, spelen persoonlijkheidsfactoren een rol. Bijvoorbeeld:

- zelfbeeld en mate van zelfbeschikking;
- manier van verwerking van zwaardere stresssituaties (uitwerking blz. 272, 273 boek).

12.5 Psychische stoornissen.

Hieronder worden twee psychische stoornissen behandeld: neurose en psychose (blz. 273).

12.5.1 Psychopathologie

Psychopathologie is een soort kader met kenmerken en observatieschema's aan de hand waarvan een diagnose gesteld kan worden van een psychiatrische aandoening. Verschijnselen die aan de criteria voldoen noemen we symptomen. Wanneer verschijnselen van een ziekte samen in een min of meer vast patroon voorkomen (allemaal of een aantal) zijn het syndromen.

Psychiatrische verschijnselen zijn verdeeld in gedragsaspecten waarin stoornissen kunnen zitten:

- beleven van jezelf en je omgeving en in het bewustzijn;
- van fysieke aard met psychische grond;
- stemmingen, emoties en verstoorde communicatie (uitleg en gevolgen blz. 274-278).

Bij een neurose is men in aanhoudende staat van psychische kwetsbaarheid (zie schema blz. 279 boek) Neurosen kunnen al in de baby- of kindertijd ontstaan zijn (zie verder blz. 279).

12.5.3 Verschillende vormen van neurosen

Voorbeelden van neurosen zijn: fobieën en angsten, somatische stoornissen met psychische grond (bijv. hypochondrie), dissociatieve stoornissen, posttraumatische stressstoornissen, neurotische depressies en obsessief-compulsieve stoornissen (uitleg blz. 280-285 boek).

12.5.4 Psychosen

Psychosen zijn te herkennen aan: controle over jezelf kwijt, langdurig verdrietig gevoel, onderscheid tussen werkelijkheid en beleving is weg (zie schema blz. 286) Oorzaken: aanleg, lichamelijk, sociale factor, zware problemen, trauma's (uitwerking blz. 286-287).

12.5.5. Vormen van psychosen

Veel voorkomende vormen van psychosen zijn: hallucinaties, paranoïde waanideeën, achtervolgingswaan, schizofrenie, manisch-depressief syndroom (uitleg blz. 287-291).

Deel 5 Ouderdom

De belangrijkste thema's van deel 5 zijn:

- jongere ouderen en oudere ouderen;
- verlieservaringen bij het ouder worden;
- rouw na sterven van geliefden;
- euthanasie, palliatieve zorg en hospices

Hoofdstuk 13 Normale ontwikkeling

13.1 Wie is oud?

Iemand van boven de 65 behoort officieel tot de ouderdom, maar de meeste mensen voelen zich dan nog niet oud en sommigen voelen zich misschien eerder al oud (zie blz. 297 boek).

13.2 Fasen in de ouderdom

Er zijn fasen in de ouderdom te herkennen. Tussen 55 en 75 jaar (nog goed gezond), 75 en ouder (gevolgen van ouderdom merkbaar), 90 jaar en ouder (hoogbejaard) (blz. 297, 298).

13.3 Veroudering als normaal proces.

Veroudering is een normaal proces en het is onomkeerbaar. Enkele verschijnselen zijn: slaapproblemen, biologisch evenwicht raakt verstoord, slijtage aan organen en gewrichten, ziekten, geheugenverlies etc (zie verder blz. 978-290 boek).

13.4 Gevolgen van het ouder worden

De gevolgen van het ouder worden komen in de volgende pagina's aan de orde (blz. 299).

13.4.1 Geheugen

Eén van de dingen die minder worden is het geheugen, met name het kortetermijn- of werkgeheugen. Het langetermijn- of referentiegeheugen blijft langer optimaal (blz. 300).

13.4.2. Gezondheid

Onze gezondheid hebben we niet in de hand, maar een gezonde levenswijze geeft een betere lichaamsgesteldheid. Bij het ouder worden dienen zich chronische ziekten aan (blz. 301).

13.4.3 Verlies van belangrijke mensen

Een ander nadeel van het ouder worden is het verlies van belangrijke mensen in de omgeving. Geliefden, echtgenoten, broers, zussen, vrienden en andere leeftijdgenoten sterven (blz. 302).

13.5 De dood

Zaken m.b.t. de dood komen in de volgende paragrafen aan de orde (blz. 302, 303).

13.5.1 De beleving van de dood

Mensen beleven de naderende dood verschillend. De één is er rustig onder, de ander is er bang voor. De één gelooft in een leven na de dood, de ander niet. Beide zijn niet op wetenschappelijke basis te bewijzen, maar daar zijn het dan ook geloven (aannames) voor. Hoe je geleefd hebt is bepalend voor de wijze waarop je 'voortleeft' in je nagedachtenis (zie blz. 303 boek).

13.5.2 Het rouwproces

Het rouwproces, de (naderende) dood van de mens of van zijn geliefden wordt ook verschillend beleefd, uiteraard afhankelijk van de relatie die men had met de overledene. Bij het rouwen zijn er fasen of gevoelsstromingen aan te wijzen die in de volgende paragraaf besproken worden (blz. 304).

13.5.3 Fasen in het rouwproces

De fasen in het rouwproces van ongeneeslijke ziekte en dood zijn:

- ontkenning – het verstand weet het, maar het gevoel drukt het weg (ambivalentie);
- protest – men is opstandig over wat er gebeurd is of staat te gebeuren, boosheid, woede;
- tijdrekken – zekere aanvaarding, maar men wil nog van alles doen; zaken rechtzetten, reis ondernemen;
- wanhoop – de situatie met groot verdriet en pijn onder ogen zien;
- aanvaarding – zich erbij neerleggen, overgeven aan het onvermijdelijke;

Zie verder blz. 304-306, o.a. voor de begeleiding in de verschillende fasen.

13.5.4 Hospices en palliatieve zorg

Een hospice is een huis waar stervenden kunnen worden opgenomen voor medische zorg en stervensbegeleiding. Ook de familie wordt bijgestaan.

Palliatieve zorg is medische zorg aan stervenden. Er wordt zo veel mogelijk geprobeerd om de pijn te verlichten. In de hospice zijn professionele mensen aan het werk en vrijwilligers, die zeer betrokken zijn (blz. 307 boek).

13.5.5 Euthanasie

Euthanasie betekent 'zachte dood' of 'goede dood'. Het is levensbeëindiging op verzoek van (meestal) ongeneeslijk of terminaal zieke mensen. Het is geen zelfdoding, maar een arts beëindigt het leven na een schriftelijke verklaring (toestemming) van de patiënt (euthanasieverklaring)

De pil van Drion (van prof. Drion) is een nog niet vrijgegeven euthanasiemiddel dat mensen zelf kunnen toepassen. Het gevaar van vrijgeven is dat ook (jonge) mensen die niet meer willen leven de pil zullen nemen, terwijl professionele hulp hen wellicht van die gedachte af had kunnen brengen. Sinds 10 februari 2010 bestaat het Burgerinitiatief Voltooid Leven, in het leven geroepen door de Initiatiefgroep Uit Vrije Wil. Deze beweging wil dat ouderen die hun leven als voltooid zien op verzoek moeten kunnen sterven. Dat is nu nog strafbaar als er geen sprake is van een ernstige of ongeneeslijke ziekte (zie verder blz. 307, 308 boek).

Hoofdstuk 14 Omgeving

14.1 Pensionering en gevolgen

De gevolgen van pensionering komen in de volgende paragrafen aan de orde.

14.1.1 De veranderde kijk op werk

De afgelopen tientallen jaren keek men anders tegen werk aan dan de jaren daarvoor. Werk was vroeger vooral een middel van de man om de levensomstandigheden te verbeteren en zijn gezin te onderhouden en te zorgen voor de toekomst van zijn gezin. Na de jaren zestig gingen steeds meer vrouwen aan het werk. Mannen en vrouwen volgden vaker een opleiding en de status van ongeschoold werk daalde steeds meer. Er werd ook vaker van baan verwisseld en verhuisd dan vroeger. Een goede baan is nu soms ook een statussymbool (zie blz. 309 boek).

14.1.2 De gevolgen van VUT, prepensioen en pensionering

De VUT (vervroegd uitreden) en de prepensioenregeling gaven en geven mogelijkheden om een ander actief bestaan te leiden vanaf je 55ste. Dat kan bestaan uit hobby's, reizen, maar ook uit vrijwilligerswerk of het volgen van een studie. Na de pensionering vallen sommige mensen in een gat. Werk en de daarbij behorende contacten vallen weg (zie blz. 310 boek).

14.1.3 De oudere werknemer

De laatste jaren werken mensen echter weer vaker langer door. Soms zelfs tot na hun 65ste. Maar wie na zijn 45ste werkloos wordt komt moeilijk weer aan de slag, door vooroordelen als:

- ze zijn niet meer zo flitsend en vaker ziek;
- ze hebben geen vernieuwende ideeën en leren niet meer zo snel nieuwe dingen aan;
- ze zijn minder flexibel en ze zijn te duur.

Werkgevers negeren de voordelen:

- ze hebben kennis en ervaring;
- ze zijn plichtsgetrouw en gemotiveerd;
- ze gaan niet met zwangerschaps- of ouderschapsverlof en ze hebben geen schoolgaande kinderen waarvoor zorgverlof nodig is (zie verder blz. 310-312 boek).

14.2 Verschillende generaties ouderen

Er zijn in Nederland verschillende generaties ouderen. In te delen in de geboortejaren: 1910-1930 (crisisjaren), 1930-1950 (oorlogsjaren), 1950 en later (betere opleiding en betere verdienste) (zie blz. 312, 313 boek).

14.3 Maatschappelijke positie van oudere vrouwen en mannen

De maatschappelijke positie van vrouwen en mannen is nog steeds verschillend. Vrouwen zijn nu wel beter opgeleid, maar werken minder en verdienen minder, ook in gelijke posities. Bij ouderen is het ook verschillend. Vrouwen leven vaak langer en moeten vaak van minder geld rondkomen dan alleenstaande oudere mannen. Vooral als ze nooit gewerkt hebben. Verder is het afhankelijk van het weduwepensioen dat ze ontvangen (zie blz. 313, 314 boek).

14.4 Beeldvorming

T.a.v. de beeldvorming zijn ouderen in te delen in:

- rijke en meestal fitte senioren;
- arme, meestal ziekelijke ouderen;
- 'jongere' en 'oudere' ouderen (zie blz. 314 boek).

14.4.1 De grijze druk

Met de grijze druk wordt bedoeld: de vergrijzing die zorgt voor minder mensen die productief zijn, meer mensen die zorg nodig hebben, wat betaald moet worden. Ook is er meer mantelzorg nodig (zie verder blz. 314 en par. 14.5.4).

14.4.2 Hulpbehoevendheid

Iemand die hulp nodig heeft is hulpbehoevend. Dat kan in verschillende mate zijn (blz. 315).

14.4.3 Eenzaamheid

Een ander gevolg van de vergrijzing is de toenemende eenzaamheid die er is onder ouderen. Vroeger woonden ze bij hun kinderen, maar die kinderen (ook de dochters) zijn tegenwoordig druk met werk en andere zaken en wonen vaak niet meer in de buurt (zie blz. 315, 316 boek).

14.4.4 Houding ten opzichte van ouderen in andere tijden en culturen

Hoewel ouderen als wijs worden beschouwd, is hun positie nooit gemakkelijk geweest. Altijd waren ze afhankelijk van de jongere generatie en dat is ook onvermijdelijk als ze zorg nodig hebben. Het gaat erom dat ze niet vereenzamen en dat we hen met eerbied en respect behandelen. Allochtonen zijn daarin een voorbeeld. Familieverbanden zijn er veel hechter (zie blz. 316, 317).

14.5 Recente ontwikkelingen op het terrein van wonen, zorg, educatie en welzijn

14.5.1 Welzijn

Voor het welzijn van ouderen zijn er veel voorzieningen en hulpmiddelen. Bijvoorbeeld:

- maaltijdservice, schoonmaakzorg, boodschappendiensten;
- trapliften, alarmsystemen en andere woonaanpassingen;
- rollators, scootmobielen, rolstoelen, taxibussen (+ vergoeding daarvoor);
- mantelzorg, thuiszorg, dagopvang, buurthuizen;
- maatschappelijke opvang en ondersteuning, daklozenopvang (zie blz. 320).

14.5.2 Educatie

Hoger opgeleide ouderen hebben vaak een betere kwaliteit van leven. Voor educatie is er het HOVO (Hoger Onderwijs Voor Ouderen) (zie verder blz. 318, 319 boek).

14.5.3 Zelfstandig wonen

Ouderen willen graag zo lang mogelijk zelfstandig wonen. Na hun 70ste kiezen ze dan voor een woning met lift en zonder tuin. Naar een verzorgings- of verpleeghuis gaan ze als het niet anders kan. Soms is er (tot er plaats is) 'respijtzorg' of 'overbruggingszorg' nodig (blz. 319).

14.5.4. Mantelzorg

Onder mantelzorg verstaan we betaalde (uit persoonsgebonden budget) en gratis hulp van partners, ouders, familie, vrienden en burens. Rijke ouderen hebben soms dag en nacht betaalde verpleegzorg aan huis (zie verder blz. 320 boek).

14.5.5. Groepswonen

Een nieuw fenomeen is groepswonen. Men woont zelfstandig, maar als er hulp nodig is, is dat in de buurt want men woont in een groep. Er zijn gezamenlijke ontmoetingen, maaltijden en activiteiten. Soms is zo'n woonvorm in een appartement gevestigd, of op een boerderij, maar er zijn ook woonvormen die lijken op de vroegere hofjes (blz. 320, 321).

14.5.6. Serviceflats, woonzorgcomplexen en kleinschalige voorzieningen

In een serviceflat woont men ook zelfstandig, maar er zijn services in te kopen op het gebied van maaltijden, was, schoonmaken etc. en er worden activiteiten georganiseerd (zie blz. 321).

14.5.7 Verzorgings- en verpleeghuizen

Naar een verzorgingstehuis ga je als zelfstandig wonen niet meer gaat. Daar zijn wachtlijsten voor, maar urgente gevallen gaan voor. Naar een verpleeghuis ga je als je continu medische zorg nodig hebt. Voor beide tehuizen is er de Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ) die bepaalt of je in aanmerking komt (zie verder blz. 321, 322 boek).

14.6 Allochtone ouderen

14.6.1 Aantal en situatie

Op de bladzijden 322-324 worden aantallen genoemd van de verschillende soorten allochtonen in ons land (schema blz. 323) en wordt iets over hun situatie gezegd.

14.6.2 Interculturalisatie van de zorg

Het advies van de Raad voor de Volksgezondheid was in het jaar 2000 om de zorg te interculturaliseren. Alhoewel ze deels andere wensen hebben dan Nederlanders zijn er ook wensen van allochtonen die overeenkomen en medische zorg moet gewoon dezelfde goede zorg zijn. Er zijn ook ouderenbonden voor migranten. De zorg is in Nederland de laatste jaren meer 'vraaggestuurd' geworden; gericht op de behoefte van de zorgvrager (zie blz. 324 boek).

14.6.3 Allochtone mantelzorgers

Bij allochtonen leven andere gedachten over mantelzorg dan bij Nederlanders:

- de eerste lichting migranten heeft een krachtig gevoel van zorgplicht jegens de ouders;
- bij de tweede lichting is dat al minder – dat komt meer overeen met het zorgplichtgevoel van autochtonen;
- ze besteden per week veel tijd aan mantelzorg – ca. 30 uur t.o. 21 uur bij autochtonen;
- men schakelt jongeren in om te tolken bij gesprekken met zorgverleners en dat doen jongeren trouw (zie verder blz. 325 boek).

14.6.4 Welzijnswerk

Zoals de zorg vraaggestuurd is geworden, zo is ook het welzijnswerk dat. Er wordt verbinding gezocht met de belevingswereld van de oudere; autochtoon of allochtoon. Sommige gemeenten hebben speciale ouderenadviseurs (zie blz. 326 boek).

14.6.5 Pendelen en remigratie

Migrantengaan meestal niet terug naar hun geboorteland na hun pensionering (ze remigreren niet). Maar ze pendelen wel heen en weer en houden veel contact met hun familie in het land van herkomst via internet, skype en telefoon.

14.6.6 Woonalternatieven

Voor allochtonen zijn er ook woonalternatieven in de vorm van verzorgingstehuizen voor bijv. alleen Molukse en Indonesische ouderen of aparte verpleegafdelingen voor een bepaalde bevolkingsgroep. Tegenwoordig zijn er ook vormen van groepswonen in steden en dorpen met veel migranten (zie verder blz. 326 boek).

Hoofdstuk 15 Achterstandssituaties

15.1 Psychische stoornissen en problemen

Ouderen hebben, evenals jongeren, soms ook te maken met psychische stoornissen. Die vragen een speciale aanpak vanuit de ouderenpsychiatrie (zie blz. 329 boek).

15.1.1 Decompensatie

Decompensatie betekent een overspannen toestand van een oudere, zgn. pseudodement gedrag. Het ontstaat door opstandigheid bij problemen, handicap, ziekte of rouw (blz. 329, 330).

15.1.2 Dementie

Dementie is geen achterstandssituatie maar een verzamelnaam voor allerlei ziekten waarbij de hersenen hun cognitieve functie verliezen (voorbeeld blz. 330 en diagnosestelling blz. 331) Vormen van dementie:

- vasculaire dementie – doorbloeding in de hersenen is niet goed meer;
- ziekte van Alzheimer – door opeenhoping eiwitplaques, met geheugenproblemen;
- frontotemporale dementie (ziekte van Pick) – ontremd zijn, verlies van initiatief en betrokkenheid; kan al op jeugdige leeftijd beginnen en is soms erfelijk;
- Lewy-body-dementie – achteruitgang in verstandelijk functioneren, parkinsonisme;
- Creutzfeld-jakobsyndroom – afsterving van hersencellen (zie verder blz. 331-338 voor de verschillende stadia, behandeling en voorbeeld blz. 333).

15.1.3 Parkinson

De ziekte van Parkinson is een tekort aan dopamine in de hersenen, met veel verschijnselen waarvan het trillen het bekendst is. De diagnosestelling en behandeling zijn lastig (blz. 338).

15.1.4 Depressie

De kenmerken van een depressie zijn dezelfde als bij jongeren (par.12.5 en blz. 338-340).

15.5.5 Posttraumatische stressstoornis bij ouderen (PTSS).

PTSS komt ook voor bij ouderen. Het kan gaan om traumatische ervaringen uit het verleden, bijvoorbeeld uit de oorlog. Het komt bij 0,9 % van de ouderen voor (blz. 340, 341 boek).

15.1.6 Zelfdoding

Ook zelfdoding komt bij ouderen voor, bijvoorbeeld als men terminaal is, gehandicapt is geraakt, levensmoe is of als de partner is overleden (blz. 341 boek).

15.1.7 Ouderenmishandeling

Soms worden ouderen mishandeld door hun familie of mensen uit de zorg. Redenen: problemen en stress van de pleger, toenemende hulpeloosheid van de oudere, eerder geweld in de familie, slechte woonomstandigheden (zie blz. 342 o.a. voor de signalen; verwondingen etc.)

15.1.8 Verwaarlozing

Soms worden ouderen verwaarloosd of verwaarlozen ze zichzelf (blz. 343 boek).

15.2 Verstandelijk gehandicapte ouderen

Ook verstandelijk beperkten worden (i.t.t. vroeger) ouderen, met alle gevolgen van dien. Mensen met het syndroom van Down krijgen vaak de ziekte van Alzheimer (blz. 343-344).

